

Materijalno okruŹje u dječjem vrtiću i njegova poticajnost za dječji jezični razvoj

Krizmanić, Antonija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:215909>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Antonija Krizmanić

**MATERIJALNO OKRUŽJE U DJEČJEM VRTIĆU I
NJEGOVA POTICAJNOST ZA DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ**

Završni rad

Zagreb, ožujak, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Antonija Krizmanić

**MATERIJALNO OKRUŽJE U DJEČJEM VRTIĆU I
NJEGOVA POTICAJNOST ZA DJEČJI JEZIČNI RAZVOJ**

Završni rad

Mentor rada:

doc. dr. sc. Jelena Vignjević

Zagreb, ožujak, 2022.

SAŽETAK

U ovome radu donose se promišljanja o temi dječjega jezičnoga razvoja i o mogućnostima njegova poticanja u dječjem vrtiću. Ukazuje se na razliku između jezika, govora i komunikacije kao različitih pojmova, ali blisko povezanih. Objasnjena je kognitivistička, bihevioristička i generativistička teorija dječjega jezičnoga razvoja. Prikazan je jezični razvoj djeteta od najranije dobi pa do polaska u školu te značenje i utjecaj materijalnoga okružja za djetetov razvoj. U radu su opisani čimbenici koji utječu na razvoj govora, a to su biološki i okolinski čimbenici. Opisano je na koji način oni pridonose i djeluju na sav djetetov razvoj, pa i na djetetov govor. Nadalje, opisano je poticajno materijalno okružje dječjega vrtića u kojem dijete nesmetano i kvalitetno razvija svoje potencijale i sposobnosti te usvaja i/ili uči nova znanja i vještine potrebne za budućnost. Opisana je poticajnost materijalnoga okružja za razvoj govora, čitanja i pisanja raspoređena po centrima aktivnosti, kao i neizostavna odgojiteljeva uloga u tome. Također, navedene su razlike u organizaciji vrtićkog materijalnog okružja i ponude materijala kroz povijest, a pojašnjena je i sama uloga prostora u poticanju djetetovih sposobnosti. Nadalje, u različitim pedagoškim pristupima (Reggio pedagogija, Montessori pedagogija, Waldorf pedagogija) opisan je izgled sobe te sličnosti i razlike ponuđenih materijala i okružja u kojem se dijete razvija i uči kroz igru. Navedene su kompetencije i dobrobiti koje dijete razvija u poticajnom okružju, a koje su navedene u *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014)*.

Ključne riječi: materijalno okružje, jezik, dječji vrtić

SUMMARY

In this paper differences between language, speech and communication is pointed out as different concepts, but closely related. The cognitivist, behaviorist, and generative theory of child speech development is explained. The language child development is presented from the earliest phases of childhood up to entry in to the primary school, as well as the importance and influence of child's development material environment. The paper describes the factors that influence the development of speech, and these are: biological and environmental factors. This paper describe how they contribute to and influence the child's development and child's speech. Furthermore is described the stimulating kindergarten material environment in which the child develops his / her potentials and abilities without hindrance and quality, and acquires and / or learns new knowledge and skills for the future. Speech, reading and writing development stimulation material environment distributed among the centers of activities and the indispensable and responsible role of the educator in that is described too. The differences in the appearance of the rooms and the offer of materials throughout the history and the role of the space are also listed. Furthermore, describe the appearance of the room and the similarities and differences of the offered materials and the environment in which the child develops and learns through play in different pedagogical approaches (Reggio pedagogy, Montessori pedagogy, Waldorf pedagogy). The competencies and benefits that a child develops in a stimulating environment listed in the National Curriculum for Early and Preschool Education (2014) are listed too. Finally, the difficulties that arise in speech and how the influence of educators, co-workers and the stimulating environment can contribute to the child's progress and help the child are mentioned.

Keywords: material environment, language, kindergarten

SADRŽAJ:

1.	UVOD	1
2.	JEZIK, KOMUNIKACIJA I GOVOR.....	3
2.1.	Jezik	3
2.2.	Komunikacija	3
2.3.	Govor	4
3.	RAZVOJ GOVORA KOD DJECE	6
3.1.	Teorije razvoja govora	6
3.2.	Faze razvoja govora	8
3.3.	Okolinski i biološki faktori razvoja govora.....	10
4.	TRADICIONALNI I SUVREMENI NAČINI ORGANIZACIJE OKRUŽJA U DJEČJEM VRTIĆU	12
4.1.	Tradicionalan pristup.....	12
4.2.	Suvremeni pristup	13
5.	POTICAJNO PROSTORNO OKRUŽJE ZA RAZVOJ DJETETOVA GOVORA.....	14
5.1.	Centri aktivnosti	15
5.1.1.	Centar početnog čitanja i pisanja	15
5.1.2.	Centar za obiteljske i dramske igre	17
5.1.3.	Centar za građenje	18
5.1.4.	Glazbeni centar.....	19
5.1.5.	Likovni centar	19
5.1.6.	Istraživački centar.....	20
5.1.7.	Prostor za igre na otvorenom.....	20
5.2.	Rana pismenost – razvoj pismenosti prije školske dobi	21
5.3.	Uloga odgojitelja u stvaranju poticajnoga okružja.....	23
6.	ALTERNATIVNE PEDAGOŠKE KONCEPCIJE I NJIHOV PRISTUP MATERIJALNOM OKRUŽJU POTICAJNOM ZA RAZVOJ JEZIKA I PISMENOSTI U HRVATSKOJ.....	26
6.1.	Montessori pedagogija.....	26
6.2.	Waldorfska pedagogija.....	28
6.3.	Reggio pedagogija	29
7.	PRISTUP MATERIJALNOM OKRUŽJU ZA RAZVOJ JEZIKA I PISMENOSTI U KURIKULARNIM DOKUMENTIMA.....	31
8.	ZAKLJUČAK.....	33
9.	LITERATURA.....	35

1. UVOD

Jedan od načina kojim ljudi komuniciraju jest govor. Govor, kao psihološku aktivnost specifičnu za ljude, potrebno je razvijati u poticajnome okružju jer dijete uči govoriti na način da sluša druge ljude u svojoj okolini i oponaša ih. Upravo zbog toga, vrlo je važno, od najranije dobi poticati djetetov razvoj govora te mu pružiti odgovarajuće materijalno oružje. Ukoliko djetetu ne dajemo dovoljno prilika za jezični razvoj, postoji mogućnost zaostajanja te pojavljivanja raznih poremećaja ili govornih teškoća (Posokhova, 2008). Poznavanje faza kroz koje prolazi dijete tijekom usvajanja govora, posebnosti razvoj govora, kao i načina na koje potičemo dječji jezični razvoj ključno je za profesionalni pristup poticanju i unaprjeđenju djetetova razvoja u cijelosti, pa i jezičnoga razvoja. Razvijajući jezik, govor te samim time i komunikacijske sposobnosti, djeca otkrivaju i pohranjuju nova znanja o sebi i okolini.

Nadalje, svako dijete je individua za sebe te ga tako treba i shvaćati. Postoje faze razvoja govora te svaka faza posjeduje svoja obilježja i vremenski interval. Upravo zbog djetetove individualnosti, moramo imati na umu da se svako dijete razvija svojim tempom i da svako dijete ima različite interese i potencijale. Upravo zbog raznih okolinskih i bioloških čimbenika razvoja govora vrlo je bitno u kakvom se okružju dijete nalazi.

Ustanova koja se bavi odgojem i obrazovanjem djece od šest mjeseci djetetova života pa do polaska u osnovnu školu jest dječji vrtić. Upravo zbog toga vrlo je bitno koliko poticajno materijalno okružje vrtić nudi jer je ono vrlo važna komponenta za razvoj dječjega govora. Uz govor odgojitelja kao dječjega modela, okružje u kojem dijete boravi ima bitnu ulogu u razvoju govora i sprječavanja nastanka poremećaja.

Kroz povijest materijalno okružje u dječjem vrtiću uvelike se mijenjalo, a mijenjale su se i koncepcije njegove organizacije. Danas se o materijalnom okružju u odgojno obrazovnoj ustanovi promišlja na način da se ima na umu kako je dijete u centru pozornosti i aktivnosti, a okolina mu se prilagođava i potiče razvoj njegovih potencijala. Sve više se pridaje pažnja poticanju djetetovoga cjelovitog razvoja, pa samim time i govornoga. U današnje vrijeme djeca imaju mogućnost korištenja raznim predmetima, didaktičkim materijalima i igračkama te slobodnog ulaženja u razne socijalne interakcije. Također, materijali su u sve većoj mjeri primjereni njihovoj dobi, interesima, sposobnostima i vještinama, uz uvažavanje individualnosti. Materijalno okružje može pridonijeti smanjenju rizika od govornih teškoća, ako je primjeren organizirano i poticajno, ili pak uvećanju toga rizika, ako je neprimjeren i

zanemareno. Odgojitelj je osoba koja ima ključnu ulogu u osiguravanju socijalne sredine i kakvoće odgoja te odgovornost da omogući djetetu, kao aktivnom sudioniku, da razvije svoje potencijale kroz svoje interese i zadovoljavanje svojih potreba. Prostorno materijalno okruženje predstavlja jednu od važnijih struktura u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Prostorno materijalno okruženje organizirano na kvalitetan način nezaobilazna je pretpostavka kvalitete življenja, odgoja i učenja djece u odgojno-obrazovanom sustavu vrtića. Djeca istražuju okruženje i na taj način uče nove spoznaje, usavršavaju one naučene i razvijaju svoje vještine i sposobnosti. U svakodnevnim interakcijama u prostoru razvijaju svoj govor u odnosu s drugim vršnjacima i odgojiteljima te dostupnim materijalima. Djecu treba poticati na istraživanje, što je jedna od temeljnih zadaća odgojitelja (*Nacionalni kurikulum ranog i predškolskog odgoja, 2014*). Potaknuto na istraživanje okoline, dijete manipulira predmetima te tako proširuje vokabular i stavlja predmete u određene odnose.

2. JEZIK, KOMUNIKACIJA I GOVOR

Pojmovi jezik, komunikacija i govor nisu istoznačnice, iako ih se često smatra takvima. Vjerojatni razlog toga je što su jezik, komunikacija te govor međuovisni i kao pojmovi gotovo nedjeljivi, ali su zapravo različiti (Ljubešić, Capanec, 2012).

2.1. Jezik

Jezik je komunikacijski sustav sastavljen od apstraktnih znakova i pravila, a koristi se za komunikaciju između ljudi i razmjenu značenja (Jelaska, Bošnjak, Cvikić, Hržica, Kusin, Novak-Milić, Opačić, 2005). Ljudske zajednice bi jako teško funkcionirale kada jezik ne bi postojao. Upravo jezik je taj koji čini razliku između ljudi i ostalih živih bića te u ljudskom životu ima jako važnu ulogu. Jezik predstavlja način na koji se mi ljudi socijaliziramo i učimo (Apel i Masterson, 2004).

Zbog toga je od velike važnosti razvijati jezične vještine i sposobnosti od najranije dobi. Djeca tako uče o okolini u kojoj obitavaju i o sebi samima. Dijete na taj način može iskazati svoje želje, potrebe, osjećaje i interese. Djeca se rađaju s velikim jezičnim potencijalom koji tijekom prvih nekoliko godina života omogućava da se njihov govor razvija na nevjerojatan način (Škarić, 1988), da upoznaju sebe i socijaliziraju se.

2.2. Komunikacija

Komunikacija je važna u današnjem svijetu, svijetu globalizacije, češćih kontakata između ljudi iz različitih dijelova svijeta i puno bržeg prijenosa informacija novim medijima. Upravo zbog toga, novi naraštaji moraju biti spremni za uspješnu usmenu i pismenu komunikaciju (Vodopija, 2006). Pojam komunikacija dolazi od latinske riječi *communicare*, što znači učiniti općim te ima nekoliko značenja: 1. priopćenje, izlaganje, predavanje, 2. promet, veza, saobraćaj, spoj jedne točke s drugom (Anić, Klaić, Domović, 1999). Stoga, komunicirati znači: priopćiti, biti u vezi, spajati, dok je komunikativan onaj koji je lako snalažljiv u ophođenju s ljudima, pristupačan i razgovorljiv (Bašić, Hudina, Koller-Trbović, Žižak, 1994). Kada dijete ne bi imalo potrebu za komunikacijom s okolinom tada kasnije nema ni razvoja jezika pa u konačnici niti govora, a osnovni način komunikacije je upravo govor.

Djeca najveći dio svoje prve godine života komuniciraju s okolinom na način da se mršte, plaču kad se ne osjećaju dobro, guguću, smiju se ili zadovoljno smješkaju kad su im potrebe zadovoljene. Na odraslima je da tumače njihove signale te znakove i tako otkriju njihove

potrebe. Što su oni uspješniji u tome, to je i sama komunikacija uspješnija. Dijete razvojem pažnje i shvaćanjem da svojim ponašanjem može imati utjecaj na druge osobe u svojoj okolini, počinje namjernu komunikaciju s okolinom, a da pri tome još nije izgovorilo ni jednu riječ. Komunikacija je važna za sve aspekte ljudskoga razvoja te se tajna krije i u njezinim obilježjima koja se rano mogu uočiti, a imaju prediktivnu snagu za nastajući razvojni profil svakoga djeteta (Ljubešić i Ceganec, 2012). Razvijajući komunikacijske sposobnosti, djeca razvijaju socijalne vještine jer je komunikacija intersubjektivni oblik učenja (Papoušek, 2007).

2.3. Govor

Govor definiramo kao zvučnu jezičnu realizaciju oblikovanu ritmom rečenica, riječi te slogova (Škarić, 2007). Govor je jedan od komunikacijskih i jezičnih alata koji nam služi za primanja i prenošenja različitih informacija. Osnovni simboli kojima se koristimo u ljudskome govoru su riječi te je njihova najvažnija funkcija komunikacija (Ljubešić i Ceganec, 2012). U današnje vrijeme svjedoci smo da se u obiteljima i različitim ljudskim zajednicama sve manje čitaju knjige i razgovara s drugim ljudima. Svaki govor je dio neke kulture i on se s vremenom razvija u suodnosu s drugim ljudima, ne samo govoreći nego i slušajući druge ljude. Za dobar razvoj govora potrebna nam je poticajna okolina i bogatstvo različitih materijala u kvalitetnom socijalnom i prostornom okružju (Velički, 2009).

Govor djeteta prati određena razvojna razdoblja koja imaju svoja obilježja, ali ne smijemo zanemariti činjenicu da je svako dijete individua za sebe i da se upravo tako trebamo odnositi prema njemu. Govor počinje vokalizacijom te se nakon nekog vremena pojavljuje i prva smisljena riječ pa nakon toga jednostavnije glasovne cjeline koje s vremenom postaju sve složenije. Govor nije samo izgovor određenih glasova, nego je on obilježen svojim tempom i ritmom kojim izgovaramo (Berk, 2015). Također, kako bi dijete uspješno ovladalo govorom, ono mora imati razvijene glasovne i anatomske mogućnosti. Ukoliko dijete nema dobro razvijen sluh ili govornu motoriku imat će poteškoća prilikom usvajanja ili učenju jezika te će se govor razvijati sporije i uz puno više truda i rada.

Govor se razlikuje od osobe do osobe i u samoj kvaliteti glasa. Neki ljudi imaju zvonak i čisti glas dok s druge strane imamo i ljude hrapavoga i promukloga glasa. Na govornu komunikaciju utječe ton kojim govorimo, jasnoća te brzina govora i volumen. Svaki glas mi kao pojedinci drugačije doživljavamo (Posokhova, 2008). U govoru također možemo naići na mnogo barijera. Na primjer, neispravan izgovor određenih glasova, jaka promuklost ili

određene psihološke prepreke. Sve to utječe na kvalitetu prijenosa poruke i na njeno razumijevanje. Naime, sugovornik ili slušatelj veću pažnju priklanja načinu na koji je nešto izrečeno nego li samome sadržaju.

Također, pri govoru je bitna mimika i govor tijela jer na taj način šaljemo određene signale onima kojima je naš govor upućen. Neverbalni znakovi mogu određivati cijeli tijek razgovora, ali mogu se koristiti i kada se želi suprotstaviti samoj verbalnoj komunikaciji. U većini slučajeva ni sami nismo svjesni da naše tijelo šalje drugačije znakove od onih koje smo izrekli. Stoga ljudi uvijek više povjerenja daju onoj neverbalnoj poruci jer je ona većinom iskrena i nesvjesna te nam otkriva stvarno stanje u kojoj se govornik nalazi (Rijavec, Miljković, 2002). Govor je najkarakterističniji oblik komunikacije pa se često smatra cijelim komunikacijskim procesom (Bašić, Koller-Trbović i Žižak, 2005).

3. RAZVOJ GOVORA KOD DJECE

Dječji razvoj slijedi određene zakonitosti. Razvojni potencijal svakoga djeteta vrlo je veliki, a na njega utječe i okolina u kojoj se nalazi. Dijete usvaja govor još dok se nalazi u majčinoj utrobi, na zvučni podražaj dijete odgovara pokretom te je to početak djetetove komunikacije koja je u tom trenutku neverbalna (Šego, 2009). Prve godine djetetova života kritički su period razvoja. U tom periodu stvaraju se brojne poveznice među moždanim stanicama. U periodu od prve do treće godine života, moždane stanice djeteta su najaktivnije u stvaranju poveznica koje će biti ključne za razvoj govora, pa je tada poželjno poticati djetetov govor što je više moguće. Dijete svoju prvu riječ najčešće izgovara na kraju prve godine. Nakon izgovorene prve svjesne riječi, dijete i dalje složenim procesima formira temelj svoga govora. Vrlo je važno dobro poznavati zakonitosti razvoja govora kako bismo taj razvoj mogli svjesno pratiti, kontrolirati, ali i pomoći djetetu ukoliko mu je to potrebno. U pravilu je majka ta koja najviše i najbolje poznaje svoje dijete te će tako moći reagirati ukoliko dođe do poteškoća u djetetovom razvoju (Posokhova, 1999), ali tu su i drugi odrasli članovi djetetove okoline, od onih u obitelji pa do onih u vrtiću.

Provedeno je mnogo znanstvenih istraživanja u području djetetova razvoja. Posebno je vrijedan doprinos razumijevanju dječjega razvoja dao Jean Piaget. Na temelju njegovih, ali i mnogih drugih istraživanja, pronađene su određene zakonitosti dječjega razvoja i njihovo trajanje. Određene zakonitosti su podijelili u određene faze razvoja. Krajem 20. stoljeća psihološka istraživanja pokazala su kako su sposobnosti djece puno veće nego što se ranije smatralo, što dovodi do zaključka da bi puno više vremena i truda trebalo posvetiti njihovom razvoju. Poticati i motivirati dijete treba pažljivo kako ga se ne bi preopteretilo sadržajima i tako u konačnici ugrozilo. Ukoliko roditelji primijete određene poteškoće ili odstupanja u djetetovu razvoju, potrebno je da se obrate stručnjacima. Naime, do treće godine života završava se razvoj 70 – 80 % moždanih stanica (Posokhova, 1999).

3.1. Teorije razvoja govora

Predmet mnogih znanstvenih istraživanja jest dječji govorni razvoj, kao i sam jezik i govor. Postoje i brojni teorijski modeli koji objašnjavaju razvoj govora. Neki su od utjecajnijih modela, odnosno teorija dječjega jezičnoga razvoja, kognitivistički, bihevioristički te generativistički model razvoja govora. Zbog složenosti fenomena dječjega govornoga razvoja niti jedan teorijski model u potpunosti ne objašnjava jezični razvoj, pa je potrebno

uzeti u obzir ključne elemente iz svih spomenutih teorija jer se one međusobno nadopunjavaju.

Kognitivistička teorijski pristup postavlja u središte djetete. Pristup se temelji na djetetovu djelovanju i samostalnom rješavanju problema. Jean Piaget smatra da djetete djelujući u prostoru koji ga okružuje otkriva kako njime može upravljati. Takvim oblikom učenja djeca otkrivaju posljedice djelovanja te ostvaruju osnovu za mišljenje. U ovoj teoriji dječjega govornoga razvoja djetete se razvija kroz interakciju s ljudskom okolinom, što znači da govor nije uvjetovan urođenim sposobnostima. Jean Piaget iskazuje da mišljenje prati govorni razvoj djeteta stoga se isprepliću socijalni i kognitivni razvoj i time dolazi do djetetova egocentričnoga govora i nemogućnosti usmjeravanja na druge ljude i njihove potrebe i bilo kakve okolinske čimbenike (Prebeg-Vilke, 1991). Takav egocentrični govor javlja se u razdoblju od treće do pete godine djetetova života te kasnije u potpunosti nestaje. Neke karakteristike takovoga oblika govora su da djetete svu pažnju usmjerava na sebe te da ono nije zainteresirano za druge i okolinu u kojoj se nalazi. obilježavaju ga i ponavljanje slogova ili riječi te razni monolozi koji nisu namijenjeni da ih druga osoba razumije. Djetete nije zainteresirano sluša li ga itko, već je to govor upućen isključivo sebi. Piaget također smatra da je pojava misli olakšana korištenjem jezika zbog toga što se u komunikaciji s drugim osobama djetetovo mišljenje socijalizira. Nove misli, argumenti i rasprave mogu biti uzrokovane i stimulirane stavovima sugovornika, a dobivanjem novog pregleda, oba su sugovornika u mogućnosti promijeniti inicijalno mišljenje (Puljak, 2008). Piaget zagovara pretpostavku da jeziku prethodi mišljenje, čemu se Lav Vigotski protivi. Vigotski smatra da su jezik te komunikacija središnje točke osobnoga i intelektualnoga razvoja, a jezik i misao ujedinjeni djeluju jedno na drugoga, iako se zapravo razlikuju. Također, Vigotski smatra da je prvi govor djeteta socijalni govor, a ne egocentrični (Prebeg-Vilke, 1991).

Bihevioristička teorija dječjega govornoga razvoja temelji se na tvrdnji da djetete uči jezik uvjetovanim refleksima. Podražajem izazovemo reakciju te kao posljedicu toga rezultat koji dobijemo služi nam kao potkrepljenje za slijedeća iskustva. Ako je rezultat pozitivan povećava se mogućnost poticaja te će ta radnja biti potkrepljena. Ako je rezultat negativan smanjuje se vjerojatnost da će ponovno doći do poticaja i djetete će u tom slučaju biti kažnjeno (prema Prebeg-Vilke, 1991). Međutim, teško je znati koji će poticaj djetetu biti pozitivan, a koji negativan. Drugim riječima, nemoguće je precizno utvrditi što će to biti pozitivno potkrepljenje za djetete koje se nalazi u procesu učenja jezika (Prebeg-Vilke, 1991). Skinner navodi da je jezik naučeno ponašanje. Usvajanje jezika tako određuje stvaranje asocijativnih

veza između podražaja i odgovora. Iznosi se tvrdnja kako se govor kao i jezik uči imitacijom izričaja odrasle osobe. To podrazumijeva učenje po modelu uz pomoć određenih auditivnih ili vizualnih metoda. Dijete oponaša svog govornog modela. Iz toga razloga ključnu i vrlo odgovornu ulogu u razvoju dječjeg govora imaju postupci te ponašanja odgojitelja i roditelja te u konačnici osoba u djetetovom okružju (Prebeg-Vilke,1991).

Generativistički pogled na dječji govorni razvoj promatra jezičnu sposobnost kao dio ljudskoga biološkog potencijala. Generativisti smatraju da djeca imaju prirodnu sposobnost usvajanja jezika koja im omogućuje kombiniranje rečenica u nove i ispravne cjeline, ali i razumijevanje značenja rečenica. Ta umna sposobnost, odnosno LAD (engl. *Language Acquisition Device*) ili generator jezika, procesira jezika te potiče dijete na usmjeravanje pozornosti na univerzalnu, dubinsku gramatiku jezika. Znanje univerzalne gramatike djetetu je urođeno te se ono aktivira izloženošću komunikaciji. Usvajanje jezika kod djece, smatraju generativisti, događa se spontano, pa je tako dovoljna i mala količina izloženosti jeziku da bi dijete njime ovladalo, a svako je dijete sposobno usvojiti bilo koji jezik kojemu je izloženo (Prebeg-Vilke, 1991). Dijete ne treba posebno motivirati kako bi usvojilo jezik jer ono samo po sebi već ima određene prepozicije za taj proces.

3.2. Faze razvoja govora

Razvoj govora obično se dijeli na predverbalno i verbalno razdoblje. Predverbalno razdoblje traje do otprilike 12. mjeseca života, a verbalno se nastavlja na predverbalno razdoblje i traje u užem smislu do u četvrtu godinu do kada dijete ovlada osnovom materinskoga jezika (Posokhova, 1999).

Granice ranoga jezičnoga razvoja pomaknute su čak u prenatalno razdoblje. Već od oko 27. tjedna trudnoće fetalno slušno učenje postaje moguće (Hepper i Sahidullah, 1994). To je osnova za djetetovo kasnije prepoznavanje zvukova. Ta spoznaja potkrijepljena je istraživanjima koja pokazuju da dijete u embrionalnoj fazi čuje majčin glas. Također, istraživanja ističu da se novorođena djeca više raduju pričama koje su im majke čitale u vremenu prije rođenja, nego one koje su im nepoznate (Kovačević, 1996).

Od rođenja do 8. tjedna traje prva faza razvoja govora. U toj fazi dolazi do fiziološkoga krika i refleksivnoga glasanja. Oni odražavaju djetetovo emotivno i fiziološko stanje bebe te se tako ta glasanja događaju spontano. U načinu na koji se dijete glasa možemo vidjeti osjeća li dijete ugodu ili neugodu. Možemo primijetiti moguće poremećaje govora već tada, ukoliko

je djetetov krik prodoran ili s druge strane vrlo tih i kada dijete neprestano plače nekoliko dana za redom. Prva faza je upravo zbog toga vrlo važna, ali i zbog stvaranja važnih senzomotoričkih živčanih veza. Mozak djeteta postepeno uči kontrolirati glasove, ali i slušanje drugih zvukova u svojoj okolini. Prvi socijalni smiješak pojavljuje se između 6. i 8. tjedna (Posokhova, 1999).

Druga faza govora traje od 8. do 20. tjedna. U drugoj fazi pojavljuju se smijeh i gukanje. Dijete počinje ovladavati intonacijom ovisno o svome stanju. Važnost ove faze je u prelasku od refleksivnoga spontanoga glasanja prema komunikativnome glasanju. Gukanje se događa u komunikaciji s drugima i najčešće se sastoji od samoglasnika (Posokhova, 1999). Vrlo je važno s djetetom ostvarivati što bogatiju emocionalnu komunikaciju.

Treća faza počinje između 16. i 20. te traje do 30. tjedna. U toj fazi se pojavljuju glasovne igre i brbljanje te je faza od velikog značaja jer se ostvaruje spajanje odvojenih glasova u glasovne sekvence. Iz tih sekvenci gradi se govor.

Četvrta faza počinje između 20. i 25. tjedna i traje do 50. tjedna. Brbljanje postaje socijalno što znači da dijete aktivno brblja u igri s drugom djecom ili odraslim osobama, ali na taj način pokušava privući i pozornost na sebe (Posokhova, 1999). Također, razumijevanje govora se vrlo intenzivno razvija te dijete u svome govoru počinje spajati različite slogove i izgovara ih uz gestovnu imitaciju. Memorija djeteta se aktivno proširuje te je vrlo važno motivirati ih te im ponuditi poticajne materijale. Četvrta faza smatra se vrlo osjetljivom fazom za razvoj govora jer je dijete osjetljivo na usvajanje svih elemenata materinskoga jezika. Usvajanje jezika za razliku od učenja događa se spontano. Neki od čestih poremećaji treće i četvrte faze su odsutnost ili ukočenost slogovnoga brbljanja ili jednolično usporeno brbljanje koje nije povezano s komunikacijom (Posokhova, 1999).

Na predverbalno razdoblje nastavlja se verbalno razdoblje koje započinje prvom riječju koja najčešće pojavljuje u razdoblju između 12. i 18. mjeseca djetetova života. Dijete pred kraj druge godine života oblikuje svoju prvu rečenicu te se u njoj koristi ključnim riječima pa se takav govor naziva telegrafskim govorom. Dijete sa oko tri i pol godine u svome govoru koristi sve vrste riječi te primjenjuje glavninu gramatičkih pravila. Nakon toga u razdoblju od četvrte do kraja pete godine govor ima vrlo važnu ulogu u spoznajnom razvoju djeteta. Djeca su tada spremna na istraživanje okoline u kojoj se nalaze te su samim time vrlo znatiželjna i zainteresirana za nova iskustva te aktivnosti (Berk, 2015).

Također, vrlo je bitno naglasiti da u šestoj i sedmoj godini života djeca koriste sve vrste riječi i ovladalo je gotovo svim vrstama rečenice te je njihov rječnik vrlo bogat iako ovisi o okolini u kojoj se djeca nalaze i o materijalima s kojima djeca manipuliraju. S dolaskom u školu djeca započinju usvajati pisani oblik jezika (Berk, 2015). Prethodno dobro usvojen ili naučen jezik kasnije uvelike pridonosi uspješnosti korištenja jezikom u pisanom obliku.

3.3. Okolinski i biološki faktori razvoja govora

U današnje vrijeme vrlo je važno poticati i njegovati razvoj govora djeteta od najranije dobi. Važno je znati i ne smetnuti s uma kako je svako dijete individua za sebe i kako svako dijete moramo na njemu primjeren način motivirati i pružiti mu kvalitetne prilike za razvoj. Uz biološke faktore razvoja, nimalo manje nisu važni okolinski faktori. Jezična zajednica, to jest okolina koja govori, stvara bitan preduvjet za razvoj govora (Velički i Katarinčić, 2011). Od bogatstva poticajnih materijala raznih oblika i veličina do odgojitelja te roditelja i drugih ljudi u djetetovoj okolini.

Eric Lenneberg (prema Velički i Katarinčić, 2011), njemački psiholog, svoj rad posvetio je upravo istraživanju na koji način biološki faktori utječu na jezični razvoj. U središtu našega živčanoga sustava nalazi se mozak te on kontrolira naše pokrete, ponašanje, emocije i misli te utječe na pamćenje. Kora velikoga mozga upravlja jezičnim funkcijama te je ona podijeljena na tri područja. To su: Wernickeovo područje, Brocino područje i Heschlova vijuga. Wernickeovo područje u mozgu kontrolira i utječe na razumijevanje govora. Brocino područje zaduženo je za jezičnu obradu. Heschlova vijuga je središte za nastanak osjeta sluha. Također, Lenneberg (prema Velički i Katarinčić, 2011) smatra da je kritički period za usvajanje jezika od druge do trinaeste godine života te da se nakon trinaeste godine života jezik teško i sporo usvaja. Upravo zbog toga važno je poticati dječji razvoj govora od najranije dobi. Brojna istraživanja pokazala su kako spol i temperament djeteta utječu na brzinu djetetova jezična razvoja. Djevojčice su nešto brže u razvijanju rječnika te sastavljaju dulje te gramatički ispravnije rečenice. S druge strane, dječaci češće imaju nešto nepravilniji izgovor te manje razvijen rječnik. Što se tiče temperamenta, djeca teškog temperamenta imaju veću emocionalnu reaktivnost, što utječe na sposobnost usvajanja gramatičkih pravila i razvoja rječnika te tako dolazimo do posljedice da sporije uče jezik. Dok sramežljiva djeca najprije stječu veliko razumijevanje govora te se tek nakon toga upuštaju u govor.

Dijete rođenjem postaje ovisno o svojoj okolini, a kako bi zadovoljilo vlastite fiziološke i emocionalne potrebe, ono stupa u socijalne odnose (Petrović-Sočo, 1997). Ovdje dolazimo do

okolinskih faktora koji utječu na razvoj govora. Roditelji i odgojitelji imaju veliku ulogu u dječjem ovladavanju jezikom od najranije dobi. Oni su djetetov prvi model te mu omogućuju razumijevanje jezika tako što svakodnevno opisuju i objašnjavaju radnje kojima se bave u svakodnevnim aktivnostima. Od iznimne je važnosti da djeci odrasli pjevaju, čitaju i pričaju te stupaju u dijaloge u kojima djeca aktivno sudjeluju, ali isto tako da djecu potiču na samostalno izražavanje monolozima kako bi učinkovitije razvijali svoj rječnik (Berk, 2015). Potrebno je da ta komunikacija bude kvalitetna, jasna i djetetu primamljiva te da pomoću nje dijete obogaćuje svoje jezične kompetencije. Zbog toga važno je da odgojitelji svakodnevno provode samorefleksiju na način rada i usavršavaju svoja znanja i vještine. Također, vrlo je bitno da se dijete u okolini osjeća sigurno i slobodno jer će tako njegov razvoj biti potpun (Petrović-Sočo, 1997). Djeci će se olakšati razumijevanje riječi dodavanjem pokreta i pokazivanja predmeta te će na naj način oponašati govor. Osim roditelja i odgojitelja na jezični razvoj utječu i braća, sestre te obitelj. Oni obogaćuju djetetov vokabular i utječu na kvalitetu djetetova govora. Također, postoje razlike u razvoju govora s obzirom na redoslijed djetetova rođenja (Hoff, 2006). Osim svega navedenoga, važnu ulogu u djetetovu ovladavanju jezikom ima roditeljsko obrazovanje te socioekonomski status. Bitno je koliko vremena roditelji provode s djecom i koliko je kvalitetno vrijeme provedeno. Samim time, ako roditelji imaju manji vokabular, dijete će imati smanjene prilike za učenje. Također, moramo biti pažljivi kakve materijale djetetu dajemo ili dajemo li ih uopće. Djeca pomoću emocija kreću u istraživanje okruženja u kojem se nalaze. Zbog toga je vrlo bitno da su materijali kvalitetni i poticajno pripremljeni kako bi djeca stvarala pozitivna iskustva kroz igru. Iskustva se odražavaju na djetetov jezični razvoj, ona utječu na semantičku razinu jezika, to jest, stjecanje značenja riječi.

4. TRADICIONALNI I SUVREMENI NAČINI ORGANIZACIJE OKRUŽJA U DJEČJEM VRTIĆU

Svijet se u cijelosti s vremenom mijenja te razvija. Tako se i na dijete kao osobu kroz vrijeme gledalo drugačije. Mnoga istraživanja o razvoju slike djeteta kroz povijest pokazala su važnost ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja koji uvelike utječu na cjelokupni razvoj djeteta pa tako i na sam razvoj govora. Okružje u kojem dijete istražuje i uči se kroz vrijeme mijenja i kroz mnoga istraživanja otkrivaju se načini uređenja za najbolji razvoj djeteta.

4.1. Tradicionalan pristup

U samom početku, poučavateljskom razdoblju, okružju za dijete nije se pridavala osobita pažnja. Sobe u kojoj su djeca boravila bile su poluprazne, mračne te pune visokih zatvorenih ormara. Osobni ritam djece u cijelosti je bio zanemaren i izvodile su se zadane i strukturirane aktivnosti s vrlo siromašnim i nepoticašnjim materijalima. Na zidovima dnevne sobe nije se nalazilo puno toga, a ono što i jest nije bilo dostupno djeci niti se nalazilo u razini njihovih očiju kako bi oni to mogli neometano promatrati i istraživati te tako razvijati svoja znanja. Sobe su bile pretrpane djecom, a sami odgojno-obrazovni proces odvijao se izolirano od ostalih sudionika vrtića u samo jednoj prostoriji.

Tako uz siromaštvo materijala djeca se nisu mogla upoznavati niti družiti s drugom djecom te su na neki način bila ovisna o odgojitelju. Također, nije se pažnja pridavala individualnim potrebama djeteta nego su u prvom planu bili nadzor i kontrola nad svim aktivnostima. Igračke i ponuđeni materijali bili su jednodimenzionalni, određeni i nekreativni. Prazan prostor služio je za istodobno poučavanje sve djece u isto vrijeme o istoj temi (Petrović-Sočo, 2009). Na taj način izravnim poučavanjem i mnoštvom strukturiranih aktivnosti, smatralo se najboljim načinom i metodom kojima se djecu priprema za daljnji život te ono što ih očekuje (Petrović-Sočo, 2007, prema Maleš, 2011.).

Na taj način djeci je bilo uskraćeno mnoštvo materijala kroz koji bi djeca razvijala svoj govor, možda u nekoj slobodnoj igri i/ili interakciji s drugima. Takav način korištenja materijala ograničavao bi razvoj dječjeg vokabulara s obzirom na to što su prisutni stalno isti materijali te ih ne možemo primijeniti individualno za svako dijete. Iz razloga jer je svako dijete drugačije i potrebno je svakom pružiti priliku za razvoj u onoj količini u kojoj mu je potrebna.

4.2. Suvremeni pristup

Djeca uče i razvijaju se u interakciji sa svojim okruženjem (Petrović-Sočo, 2007). Raspored i organizacija prostora, opreme i materijala koji su djeci na raspolaganju, uvelike određuju učestalost i kvalitetu socijalne interakcije te razvoja govora i djeluju na ozračje u kojem djeca borave te ukazuju na odgojno-obrazovni potencijal ustanove ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja. Također, Petrović-Sočo (2007) navodi da se u prostoru i vremenu pojavljuje i teče život. U suvremenom načinu rada okruženje u vrtiću nastoji se organizirati tako da odgovara na dječje potrebe, signale, interese te njihove razvojne mogućnosti. Kvalitetno i bogato organiziranim prostorom djeca poprimaju osjećaj sigurnosti te se tako mogu upustiti u interakcije i učenje kroz igru. Kada djeci nudimo mnoštvo materijala djeca mogu birati na koji način žele iskoristiti materijale te s kojim materijalima se žele igrati. Na taj način dolazimo do individualnoga pristupa djetetu jer svako dijete ima svoj tempo razvoja i svoje interese. Neka djeca prije usvoje govor dok je nekima potrebno više vremena. Upravo zato prostor je taj koji treba zadovoljiti kriterije susreta, slobode te mogućnosti kretanja. Prostor je taj koji predstavlja na neki način živi organizam koji se mijenja, raste i sazrijeva ovisno o aktivnostima djeteta (Jurčević Lozančić, 2011).

Kako bi prostor odgovarao razvoju djece, poticaje i materijale koje nudimo u vrtića treba osigurati na način da svoj djeci budu izazovni tako da dijete pomoću njih spontano krene u igru u kojoj razvija svoje vještine i sposobnosti manipulirajući predmetima. Na primjer, dijete imenuje, opisuje ili predstavlja drugoj djeci određeni predmet i na taj način dopušta djetetu da se slobodno izrazi te razvija svoj govor sve više. Također, potrebno je stvoriti opuštajuće i sigurno ozračje kako bi se dijete osjećalo samopouzđano i autonomno u obavljanju aktivnosti istih (Vujičić, 2011).

5. POTICAJNO PROSTORNO OKRUŽJE ZA RAZVOJ DJETETOVA GOVORA

Kako bi se ostvarilo poticajno okružje za razvoj govora djece u vrtiću, odgojitelji trebaju razumjeti zakonitosti razvoja djece. Također trebaju uvažavati njihovu individualnost te pravovaljano odgovarati na njihove potrebe, signale i interese. Okružje tako treba biti kvalitetno i poticajno za razvoj i bogaćenje govornoga izraza (Velički i Katarinčić, 2011). Okružje u kojem dijete boravi značajno utječe na učinkovitost njegova razvoja i njegova kasnijeg napredovanja (Milanović, Sričević, Males, Sekulić-Majurec, 2001). Djeca intenzivno razvijaju svoj govor do šeste godine života te je stoga vrlo važno vlastitim primjerom i poticajnim aktivnostima stimulirati te kvalitetno utjecati na razvoj govornih sposobnosti svakog djeteta.

Prostor i kvalitetni materijali uvelike utječe na kvalitetu života, ponašanje i na sam govorni razvoj samoga djeteta (Slunjski, 2008). Potrebno je stvoriti bogato i raznovrsno poticajno uređeno prostorno-materijalno okružje koje će potaknuti komunikaciju govorom i početnu pismenost kod djece. Također, Slunjski (2008) smatra kako djeci treba pružiti mnoštvo aktivnosti. U aktivnostima djeca će koristiti različite tehnike istraživanja i rješavanja problema na koje nailaze. U takvom će okružju dijete moći izgraditi cjelovitije znanje i bolje razumjeti svijet koji ga okružuje. Djeca stupaju u interakcije s drugom djecom i odraslima koje sadrže raznovrsne prilike za učenje i sami razvoj u cijelosti pa tako i razvoj govora.

Okružje utječe na kvalitetu učenja djece te na njihova iskustva koja kasnije djeluju na njih i njihov život. Djeca svoja znanja i vještine konstruiraju i sukonstruiraju na temelju vlastitoga iskustva i aktivnosti te u interakciji s drugima u bogatom i poticajnom okružju. Poticajnost govornoga okružja predstavlja vrlo bitan kriterij kvalitete cjelokupnoga okružja vrtića te je ta poticajnost jako važna upravo iz razloga što se jezik razvija, i to u bogatom komunikacijskom okružju (Slunjski, 2008). Dijete jezik ne uči poučavanjem te kvalitetno organizirano okružje potiče i poboljšava dječju samostalnost, složenu igru, socijalizaciju i rješavanje problema (Hansen, Kaufmann, Walsh, 2006).

Prostor treba zadovoljiti određene kriterije, a to su (prema Slunjski, 2008): kretanje, neovisnost i interakcija. Mogućnost slobodnog kretanja po prostoru djeci pruža mogućnost zadovoljavanja osnovne potrebe, to jest, potrebe za kretanjem. Djeca će postati samostalnija ako im pružimo dovoljno poticajnih materijala koja su im dostupna na korištenje. Kod materijala također je bitno da su raznovrsni kako bi djeca pokazala interes te postala neovisna o drugima i na taj način bi se mogla prepustiti učenju kroz igru te u konačnici samoga razvoja.

Malaguzzi (prema Petrović-Sočo, 2007) ističe da prostor mora zadovoljavati mogućnost sudjelovanja djece i drugih dionika dječjega vrtića u različitim interakcijama. Interakcija među samom djecom, s odgojiteljima, među odgojiteljima i stručnim suradnicima te s roditeljima bitna je za razvoj djeteta (Malaguzzi, 1998 prema Petrović-Sočo, 2007). Kvalitetnim okruženjem i materijalima možemo potaknuti govorne sposobnosti kod djece. Jedan od načina na koje prostor može utjecati na djetetov govor jest označavanje uobičajenih predmeta slovima. Na primjer ormar ili prozor. Djeca će spontano primjećivati napisane riječi. Također, na isti način će usvajati riječi te sve više razvijati ranu pismenost i osjetljivost za tisak uz pomoć tih jednostavnih oznaka. Prostor bi trebao biti takav da potiče komunikaciju, susrete te interakciju jer na taj način djeca također uče i usvajaju nešto novo ili poboljšavaju postojeća znanja.

Samim time, djeci je doista potrebno pedagoški uređeno okruženje koje će podržavati njihov razvoj i poticati ih na napredak (Miljak, 2009). Djeci je potrebno pružiti potporu i pravodobno te pravovaljano odgovarati na njihove signale, potrebe, ali i interes. Sam odgojitelj je zapravo arhitekt koji konstruira izgled i funkciju soba u vrtiću i odabire materijale, koji će djecu motivirati te utjecati na razvoj njihove pismenosti i organizira aktivnosti tijekom kojih se aktivno koristi govor (Hansen i sur., 2006). Upravo zato, vrlo je bitno da je odgojitelj kompetentna i odgovorna osoba koja na pravilan način potiče dječji razvoj.

5.1. Centri aktivnosti

Djeca govor usvajaju kroz različite igrovne situacije. Spontano uče o okolini u kojoj obitavaju te razvijaju svoje vještine i sposobnosti. Uređenje okruženja u kojem se dijete nalazi vrlo je bitno organizirati na jednostavan način te ga ispuniti bogatstvom poticajnih materijala. Na taj način djeca će uz pomoć poticajnoga okruženja na učinkoviti način usvajati nova znanja i usavršavati postojeća. U najranijoj dobi djetetu treba dati priliku za igru raznolikim materijalima te manipuliranjem istima. Dodirivanje različitih površina aktivno se odražava i utječe na razvoj mozga, što čini osnovu za razvoj govora (Posokhova, 2008).

5.1.1. Centar početnog čitanja i pisanja

Kada govorimo o razvoju govora, najveću ulogu u njegovoj poticajnosti ima centar početnog čitanja i pisanja. Potrebno je djeci svakodnevno osiguravati mnoštvo slikovnica,

knjiga, priča, papira i pribora za pisanje (Slunjski, 2008). Potrebno je urediti centar na način da su djeci svi materijali dostupni uvijek. Na taj način djeca će se osjećati slobodnije i samopouzdanije te će istraživati materijale i razvijati svoja znanja i vještine. Također, u centar možemo postaviti slikovnice koje su izradili odgojitelji i/ili djeca sama. Na taj način djeca će drugoj djeci prezentirati ono što su oni izradili i tako kroz interakciju razvijati svoje vještine izlaganja te pričanja, ali i djelovati na socijalni razvoj. Također, jedan od načina za razvoj motivacija pri čitanju i pisanju je izrada slikovnica. Na taj način djeca će povezivati čitanje i pisanje. Brojne su vještine koje dijete mora savladati prije samog čitanja: treba obogatiti govorni vokabular, sudjelovati u prelistavanju slikovnica i slušanju priča te se upoznati s pojmom tiska (Likierman i Murter, 2007). Dijete slikovnicu shvaća kao igru te tako učenje sa slikovnicom djetetu ne predstavlja napor i zadaću koju mora obaviti (Martinović i Stričević, 2011). Korištenjem slikovnica djeca razvijaju motoriku te proširuju vokabular. Također, interaktivne slikovnice služe kao poticaj kroz koji djeca manipuliraju različitim predmetima, stavljaju ih u odnose te stvara svoju priču te oživljavaju različite likove povezane s njihovim dotadašnjim iskustvom. Imitiraju situacije koje su vidjeli u stvarnom životu te iz njih grade priču. U tom centru odgojitelj čita knjige raznih sadržaja primjerenih dobi i interesu djece te tako na taj način ih potiče na razmišljanje, zaključivanje te interakciju s postavljanjem poticajnih pitanja. Upravo taj dio sobe, u kojoj se nalaze knjige, poželjan je kut u sobi dnevnog boravka u kojem će djeca imati mogućnost slušati priču u toplom ozračju i zagrljaju odgojitelja (Szanton, 2005). Ukoliko odgojitelj primijeti da postoje djeca koja se boje doći u blizinu, može čitati priču te djeci ponuditi pilates lopte na koje mogu sjediti za vrijeme priče. Na taj način, djetetu će aktivnost biti zanimljivija i samim time privlačnija. Za razvoj fonološke svjesnosti važne su aktivnosti zajedničkoga čitanja, koje omogućavaju djeci da pogledaju u slovni zapis u knjigama (Grginič, 2007). Odgojitelj koji kreira različite poticaje kojima značajno utječe i podupire razvoj rane pismenosti djece te predčitalačkih vještina, potiče dječji razvoj. Odgojitelj izrađuje predmete kako bi djeca prepoznala različite simbole i znakove, uvježbavala glasovne analize i sinteze, povezivala simbole s glasom, kreirala vlastite priče, čitala, a sve to u okviru različitih projektnih tema i aktivnosti. Vrlo je bitno kod izrade takvih materijala osvrnuti se na interes djece i dob te ih motivirati za učenje kroz igru i poticati ih na čitanje, prepričavanje pročitanog i bilježenje (Čudina-Obradović, 2008).

5.1.2. Centar za obiteljske i dramske igre

U vrtiću, postoje centri obiteljske i dramske igre u kojima je često prisutna simbolička igra (Hansen, Kaufmann, Walsh, 2006). Na primjer to su: trgovački centar, frizerski centar, centar kuhinje, doktorski centar, centar pošte, kozmetički centar i slično. Takvi centri se kroz godinu mijenjaju s obzirom na interes djece, njihovu dob i mogućnosti. Simbolička igra većinom se promatra kao razvojni fenomen i to u kontekstu općeg psihičkog razvoja ili u kontekstu posebnih segmenata psihičkog razvoja djece (Duran, 1995). Kroz simboličku igru djeca stupaju u različite interakcije i uče kroz igru o svijetu oko sebe. Na taj način razvijaju i govor, uz sve ostalo. Odgojitelj tako može riječima označiti materijale, dijelove centra te nazive i tako dodatno djecu spontano poticati na razvijanje vokabulara te samog govora u cijelosti. U tim centrima djeci su dodijeljene uloge u kojima komuniciraju s drugima. Na primjer kod igre u trgovačkom centru jedno je dijete prodavač, a druga djeca su kupci te tako stupaju u interakcije te tako usvajaju/uče nove pojmove. Djeca u trgovini mogu prodavati/kupovati, uz gotove materijale, prazne konzerve hrane s originalnim naljepnicama ili onima koje je napravio odgojitelj. Takav način pomaže djeci da počnu povezivati napisanu riječ i njezino značenje (Hansen i sur., 2006). Nadalje, dijete kroz igru kuhanja usvaja nove riječi tako što čita recepte i nastoji ih upamtiti te izraditi razna jela (Hansen i sur., 2006). Djeca sama mogu smišljati vlastite recepte i zapisati ih te ponuditi u jelovniku. Djeca kroz igru u centru pošte, komuniciraju s drugima, zajedno uče pisati pisma raznih sadržaja i oblika, slati razglednice, pakete, i razne druge poruke. Ako je kontekst u kojem se koriste govornim i pisanim jezikom privlačan, te ih sam po sebi motivira, tada će djeca lakše ovladati njima. Također, djeca mogu upotrebljavati slova tijekom simboličkih igara za obilježavanje određenih stvari (Slunjski, 2008). Dijete u dramskom centru kroz igru komunicira s drugom djecom, pa i u konflikte s njima. U konfliktnim situacijama dijete odabire i istražuje primjerene komunikacije s odraslima i djecom. U dramskim igrama djeca koriste govor za interakciju s drugima i izmjenu raznovrsnih ideja te tako šire vokabular riječi i uvježbavaju pravilno izgovaranje rečenica (Hansen i sur., 2006). Za djecu mlađega uzrasta prikladni su telefoni u dramskoj igri. Oni pomažu i razvijaju dječji govor jer u obliku igre djeluju na odabir bitnih i kratkih informacija, pravilno postavljanje pitanja i odgovaranje, jasnoću te pravilnu artikulaciju. Korištenjem telefona djeca usvajaju temeljne radnje koje koristimo tijekom telefonskog razgovora. Djeca će postupno usvajati pozdrave, predstavljanje, jasno govorenje (Pavličević-Franić, 2005).

U dramskom centru lutka igra neizostavnu ulogu u razvoju govornih sposobnosti djeteta. Igre u kojima djece koriste scenske lutke ogledalo su govornoga izraza predškolskoga djeteta te uvelike pridonose razvoju govora (Pokrivka, 1978). Kroz igru s lutkama djeca upoznaju različite govorne operacije, slobodno se izražavaju različitim lingvističkim formama, kombiniraju ih i stvaraju nove. Jezik postaje predmetom igre i dijete polako shvaća da se jezik ne upotrebljava samo kao sredstvo komunikacije. Povezuje ga s vlastitim viđenjem svijeta te na taj način traži nova jezična rješenja te ih kombinira. Dijete stvara nove riječi, izmišlja monologe i dijaloge, a kroz ritam i melodiju otkriva poetsku dimenziju jezika. Igrajući se lutkom dijete stvara kraće pjesničke tvorevine kao rezultat motiviranosti te uzbuđenja zbog određenog doživljaja. Dramske igre pozitivno djeluje na razvoj djetetovoga govornoga izraza i razvoj jezične kreativnosti (Pokrivka, 1978). Lutka je kao prijatelj kojem se dijete može povjeriti i koji ga neće iznevjeriti. Na taj način, dijete kroz igru može progovoriti i izreći ono što se ustručava reći pred odraslima iz različitih razloga. Često djeca doživljavaju odraslu osobu autoritetom, bilo da se radi o roditelju, odgojitelju ili učitelju. U odgojnim skupinama, u različitim situacijama djeca mogu reagirati na mnoge načine, a ukoliko reagiraju agresivno, to može loše utjecati na ozračje u cijeloj grupi (Županić Benić, 2019). Uključivanjem lutke u proces rada s djecom komunikacija može izgledati potpuno drugačije, a istovremeno se dijete potiče na suradnju i djeca imaju puno jači osjećaj sigurnosti. Ukoliko dijete primijeti da odgojitelj koristi lutku, dijete će se odvažiti na razgovor shvativši da postoji lakši način komunikacije s ostalim vršnjacima i odgojiteljem. U radu s djecom s teškoćama u govoru ili sa sramežljivom djecom, korištenje lutke uvelike pridonosi učinkovitijem razvoju. Mnoga istraživanja pokazala su da lutka potiče razvoj brojnih vrijednosti. Djeca korištenjem lutki potaknuta su na suradnju, imaju veće samopoštovanje i pronalaze načine na koje lakše uvažavaju druge. Manje uspješnoj i sramežljivoj djeci lutke pružaju mogućnost sudjelovanja u komunikaciji i spontano uključivanje u razne aktivnosti u koje se inače možda ne bi priključili. Dječja pažnja usmjerena je na lutku te na taj način nisu ni svjesni da zapravo sudjeluju u komunikaciji (Korošec, 2013).

5.1.3. Centar za građenje

Kroz igru u centru za građenje s drvenim ili plastičnim kockama i drugim ponuđenim materijalima dijete razvija vještine govora. Dijete uz pomoć vršnjaka, odgojitelja ili samo, izgradi strukturu po svojim interesima te joj da ime, opisuje ju, razgovara s drugom djecom i/ili odgojiteljem te planira gradnju novih građevina, diskutira o izgradnji nove građevine te

sluša odgojitelja koji mu daje upute vezane za provedbu aktivnosti. Ključno za razvoj govora u građevnom centru je usvajanje usporedbi kao što su jednako i različito te dugo i kratko (Hansen i sur., 2006).

5.1.4. Glazbeni centar

U centru za glazbu djeca također mogu razvijati govorne sposobnosti. Usvajanjem ili učenjem, ponavljanjem te izvođenjem pjesama djeca šire vokabular riječi. Djeca se prirodno igraju riječima u ritmu te stvaraju razne melodije. Na odgojitelju je odgovornost da usmjeri njihovu pažnju na nepoznate riječi. Djeca će sama nove riječi shvatiti po kontekstu. Glazba može pomoći djeci da se izražavaju i igraju s riječima te razvijaju svoj govor. Također, odgojitelj djeci može ponuditi mnoštvo raznih instrumenta te na taj način imenovanjem i opisivanjem proširivati govorne sposobnosti te povezivati govor s pokretom kroz sviranje. U pjevanju pjesama dijete često zapamti određenu frazu koja im se sviđala te ju ubuduće upotrebljava u svom govoru. Djeca često izmišljaju pjesme kako bi ispričali neku njima dragu priču ili dogodovštinu te izrazili emocije. Sudjelovanjem u dramskim igrama s prstima u glazbi i pjevanju kao i ritmičkim igrama djeca će se osjećati slobodno i sigurno te će se zabavljati, a usput će ponavljati i uvježbavati vlastiti jezik i govor (Hansen i sur., 2006).

5.1.5. Likovni centar

Djeca govorne sposobnosti mogu razvijati i u likovnom centru ukoliko je on kvalitetno opremljen. Likovni centar razvija verbalnu i neverbalnu komunikaciju (Hansen i sur., 2006). Jedan od primjera bogaćenja govornog izraza je usvajanje, imenovanje i opisivanje boja. Učenje boja započinje samim uočavanjem te kasnijim razvrstavanjem predmeta jednakih boja u prostoru. Tek nakon što smo sigurni da dijete razlikuje i imenuje npr. sve predmete crvene boje, na isti način skreće mu se pozornost na drugu, neku novu boju. Prilikom usvajanja boja djeci je bitno zvučno naglašavati. Upravo zbog toga, odgojitelji bi trebali često koristiti rečenice poput: „Kako je velik ovaj crveni balon!“ Također, uz pomoć materijala dijete istražuje likovne tehnike, mogućnosti uporabe, načine na koje nastaju i na koje se mijenjaju određene boje, oblici, strukture i slično (Slunjski, 2008). Na taj način dijete proširuje svoja znanja te je odgojitelj u ulozi poticatelja. Odgojitelj potiče dijete da imenuje ono što radi te također da imenuje predmete kojima manipulira.

5.1.6. Istraživački centar

U istraživačkom centru djeca razvijaju govorne sposobnosti nakon što su se koristila ponuđenim materijalima za istraživanje pojava u prirodi i sl. Djeca će biti motivirana ponuđenim novim, njima nepoznatim, materijalima. Htjet će manipulirati njima te ih opisivati i prezentirati svojim vršnjacima. Stoga je vrlo bitno ponuditi razne cijevi, žice, magnete, baterije, žarulje... Odgojitelj djetetu daje priliku da se verbalno izrazi na način da ispriča što se dogodilo u eksperimentu ili čak da svoja opažanja zapiše (Slunjski, 2008). Bitno je kod raznih eksperimenata najprije djeci dati priliku da izraze svoje mišljenje o tome što će se dogoditi u nekoj reakciji i zašto to misle. Na taj način opisivat će, zaključivati i razvijati govor te socijalne vještine.

Dodatno značenje centrima pružaju zrcala postavljena na zidove soba. Ona omogućavaju djeci promatranje sebe i/ili prijatelja. Neka djeca se slobodnije izražava pred zrcalom nego pred odraslom osobom (Slunjski, 2008). Dijete može uz pomoć zrcala razvijati govor na način da opisuje svoje tijelo koje vidi.

5.1.7. Prostor za igre na otvorenom

Također, ne smijemo zanemariti igru na otvorenom prostoru. Ona razvija i djeluje na cjelovit razvoj djeteta. Igra na otvorenom omogućava djeci da odrastaju usklađeni s vlastitim tjelesnim potrebama te željom za znanjem. U doba razvoja tehnologije, način života se u velikoj mjeri odražava na dječji razvoj i funkcioniranje. Često se u medijima ističe činjenica kako su djeca već u ranoj dobi pretila, ovisna o televiziji, računalnim igrama ili pak imaju različite poremećaje koncentracije, pažnje ili hiperaktivnost (Valjan Vukić, 2012). Upravo zbog toga djeci moramo pružiti mogućnost boravka na svježem zraku i istraživanje okoline. Na taj način razvijat će svoje sposobnosti i otkrivat će nove spoznaje. Timskim igrama loptom, provođenjem vremena u pješčanicima te na travnjaku djeca se oslobađaju viška energije, upoznaju svoje tijelo, njegove granice, mogućnosti i sposobnosti te razvijaju socijalne vještine i govor (Valjan Vukić, 2012). Vrlo je bitno ponuditi im kvalitetne materijale kako bi njima manipulirali u kontekstu otvorenog prostora. U svakodnevnoj komunikaciji, inicirajući je ili joj se priključujući, djeca proširuju svoj vokabular i djeluju na svoje samopouzdanje.

5.2. Rana pismenost – razvoj pismenosti prije školske dobi

Razvoj govornog i pisanog jezika djeteta višeslojan je proces koji odgojitelj treba dobro razumjeti kako bi ga primjerenim postupcima i odgovornim ponašanjem mogao podupirati. Rana pismenost djeteta uključuje mnogo više od onih ekspresija djece koje se oslanjaju na korištenje standardnih znakova, točnije slova, brojeva i slično (Slunjski, 2009). Ona se očituje u mnoštvu simboličkih prezentacija djece nastalih kao rezultat njihove namjere da zabilježe vlastite poruke, te se njihovih značenja poslije mogu prisjetiti i o njima razgovarati s drugima. Na taj način kod istraživačkih aktivnosti zapisuju svoje pretpostavke onako kako žele. Samim time, djeluju na svoj govor jer u komunikaciji s drugima, u predstavljanju njihovih hipoteza ili u konačnici zaključaka, proširuju vokabular i uvježbavaju gramatiku. Na razvoj rane pismenosti značajan utjecaj imaju materijali koje nudimo djeci i okruženje u kojem se nalaze svakodnevno. Ukoliko djeci nudimo poticajne i njima primjerene i zanimljive materijale, povećat ćemo njihovu motivaciju za bilježenje te ćemo na taj način poduprijeti razvoj kompetencija rane pismenosti (Žuvela, 2010). Već od najranije dobi djeca uočavaju slova u svom okruženju i pokazuju interes te bi sukladno tome trebalo osigurati mnoštvo kvalitetnih materijala. Na taj način podržali bi ih i poticajno djelovali na njihov razvoj.

U samom početku, krećemo s pravilnim držanjem olovke. Tu dolazimo do pojma lateralizacije. Dijete olovku uzima ili u lijevu ruku ili u desnu ukoliko je proces lateralizacije dovršen. Postoje osobe koje se jednako dobro koriste i desnom i lijevom rukom, ali ih nema puno. To je često posljedica prevježbavanja. Postoje mnoge predvježbe za svladavanje kontrole olovke (Čudina-Obradović, 2008). Na primjer, crtanje omiljenih predmeta, slikanje kistom, kopiranje raznih predložaka linija, crtanje istih oblika u nizu, igre za razvijanje grube i fine motorike... Motorika utječe na sam razvoj govora te je potrebno obratiti pažnju na njen pravilan razvoj i postepeno djecu dovesti do pisanja. Ne požurivati djecu nego ih pustiti da se razvijaju svojim tempo kao individue i nuditi materijale primjerene dobi i interesu. Da bi djeca mogla početi pisati trebaju biti zadovoljeni uvjeti pravilnog držanja olovke, papira i uporabe prikladnog vokabulara (Likieman, Muter, 2007). Da bi djeca bila uspješna u čitanju i pisanju trebaju imati razvijeno optičko razlikovanje, optičko višestruko pamćenje i biti u mogućnosti prepoznati određeni optički slijed. Na taj način djeca će primjećivati različita slova i redoslijed kako su napisana te će ih moći pročitati i zapisati (Čudina-Obradović, 2008).

Djeci nudimo razne materijale za oblikovanje slova. Možemo im ponuditi glinu, plastelin ili nešto slično i dopustiti im da oblikuju slova i brojke. Na taj način uče uz pomoć motorike i vizualne percepcije. Također, razne kartice na kojima se nalaze slike premete te na taj način djeca moraju ispisati slova u određena polja. Možemo olakšati zadatak tako da iznad napišemo naziv riječi ili nudimo slova koja moraju postaviti na odgovarajuća mjesta. Djeci ponudimo materijale za multisenzoričko učenje. Na kartonu napišemo slova tako da dijete počinje od točke i prati linije do kraja. U takvoj vrsti aktivnosti aktivira tri osjetila. Vid jer vidi slovo koje napisano. Sluh jer u ovoj aktivnosti u isto vrijeme izgovora glas. Dodir jer prstom prati liniju slova. Također, možemo koristiti razne igre združivanja istih slova, pisanje slova u pijesku ili po zraku (Likieman, Muter, 2007).

U centru za početno čitanje i pisanje djeci nudimo slikovnice koje mogu sadržavati brojeve. Nudimo sat, kalendare, olovke papire za izradu vlastitih slikovnica, šaranje, crtanje, rezanje... U pisanju mogu se koristiti raznim simbolima koji njima predstavljaju određen predmet, radnju ili oznaku te na taj način djeluju na razvoj pismenosti (Slunjski, 2008). Djeca mogu napisati najdraži stih ili pouku svome prijatelju. Mogu nacrtati crtež vezan uz određenu temu ili samoinicirano te se potpisati. Bitno je da dijete savlada pisanje vlastitog imena po sjećanju (Likieman, Muter, 2007).

U centrima simboličke igre možemo svakodnevno nuditi poticaje za razvoj rane pismenosti. U centru kuhinje mogu pisati recepte za jela koja će posluživati u restoranu. Također pridruživati riječi stvarima ili pisati njihove nazive (Hansen, Kaufmann, Walsh, 2006). Djeca također mogu u ulozi konobara zapisati narudžbe. U centru pošte, pišemo pisma prijateljima i naznačujemo svoje ime u potpisu. U centru doktora pišemo recepte za lijekove koje pacijent mora podići zbog svoje bolesti. Osobe koje dolaze kod doktora dolaze s izrađenom uputnicom koje su izradili prema svojem znanju i mogućnostima.

Ulaznice za predstavu izrađujemo u dramskom centru. Ukrašavamo ih na prihvatljiv i kreativan način. Djeca ih mogu izrezati ili istrgati na način koji žele da izgledaju i podijeliti osobama koje dolaze na predstavu. Djeca koja dolaze imaju mogućnost izrade novca. Tu se koriste bojanjem, rezanjem te razvijaju finu motoriku i pripomažu razvoju pismenosti (Slunjski, 2009).

U likovnom centru, režemo papire raznih oblika. Služimo se pastelama, bojicama, temperama, vodenim bojama, flomasterima, tušem. Djeca imaju mogućnost kroz razne teme ili samoinicirano crtati/slikati predmete i pisati njihov naziv slovima ili ukoliko još nisu u

potpunosti usvojili slova izmišljenim simbolima ili apstraktnim znakovima. U likovnom centru imaju mogućnost oblikovanja slova ili brojki. To mogu raditi individualno, u paru ili u grupi. Na taj način ukoliko komuniciraju s drugima jedni drugima pomažu, jedni od drugih uče i razvijaju svoj govor, vokabular i utječu na pismenost (Slunjski, 2009).

Centar za matematiku i manipulativne igre ima materijale koje djeca mogu rastavljati i slagati. U centru su zastupljene igre koje djeci pomažu da nauče uspoređivati, usklađivati, računati i kategorizirati. Tvoreći vlastite igre, djeca vježbaju govorne sposobnosti i proširuju vokabular. Aktivnosti u ovom centru pomažu djeci da razviju intelektualne sposobnosti, male mišiće i koordinaciju očiju i ruku. Koordinacija očiju i ruku te fina motorika uvelike utječe na razvoj pisanja i čitanja. Međusobnim razmjenjivanjem, pregovaranjem i rješavanjem problema, djeca uče i socijalne vještine (Hansen, Kaufmann, Walsh, 2006).

5.3. Uloga odgojitelja u stvaranju poticajnoga okružja

U *Kurikulumu ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja (2014)* velikim dijelom se govori o okolini za učenje. Dijete se smatra kao motivirano biće koje po vlastitoj mjeri odabire način na koju će učiti i istraživati. To radi na način da zadovoljava svoju individualnost, potrebe i interese. Upravo zbog toga važno je oblikovati poticajno materijalno okružje kako bi dijete bilo potaknuto na slobodno učenje te sigurno i spontano pronalazilo načine učenja njemu prikladnim. Na taj način okružje za učenje postaje ravnopravno sa sadržajima koje dijete usvaja u institucijskom kontekstu. Ono u njemu uz stjecanje spoznaja formira svoje kulturne, higijenske, radne navike, usvaja pozitivne crte ličnosti i socijalizira se te razvija govor. Samim time ne može biti svejedno u kakvom okružju u vrtiću dijete boravi, usvaja nove stvari i kroz igru uči. Moramo biti svjesni kakve poruke šalje okružje u kojem dijete boravi (Petrović-Sočo, 2007).

Uspostavljanje kvalitetnoga odnosa između odgojitelja i djeteta temeljeno je na stvaranju socio-emocionalne veze. Veza se razvija kroz svakodnevne aktivnosti i projekte koji provode odgojitelji i djeca. Svakodnevne situacije koje se često ponavljaju i koje odgojitelj prati odgovarajućim govornim izrazom, bilježi kako bi se kasnije mogao osvrnuti na poteškoće ukoliko su prisutne, omogućuju djetetu da postupno, spontano razumije te usvaja govor iz okoline. Odgojitelj u interakciji i komunikaciji, vokalizacijom, gestama i aktivnostima, izmjenjuje zajednička značenja. Na taj način jezik postaje i ključno oruđe

ustrojanje odnosa i s odraslima, i s ostalom djecom u odgojnoj skupini i okruženju djeteta (Petrović-Sočo, 1997).

Organiziranje prostornoga i materijalnoga okruženja vrtića uključuje osiguranje bogatstva i promišljenosti izbora materijala (*Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, 2014). U poticajnom okruženju dijete će učiti na način njemu prirodan i potreban, te će tako u interakciji s odraslima te s drugom djecom razvijati vlastite vještine i znanja. Djeca će razvijati kreativne potencijale, svoju radoznalost, autonomiju i ostvariti pravo na komuniciranje s drugima kroz povezanost svih prostorija vrtića. Djeca svoja iskustva i znanja za daljnji život stječu, izgrađuju te razvijaju u stalnoj interakciji s okolinom motivirani vlastitim interesima, a ne na način da ih netko poučava. Da bi to bilo moguće treba stvoriti odgovarajuće uvjete, što znači na odgovarajući način organizirati prostor po mjeri djeteta (Mlinarević, 2004). Samo odgojitelj koji ima visoki nivo samopouzdanja te ima razvijenu samosvijest i pozitivnu sliku o sebi može poticajno utjecati na dijete te također biti kvalitetan model djetetu (Matoš i Tomić, 2010).

Značaj i mogućnosti predškolskoga razdoblja za djetetov razvoj traži od odgojitelja, formiranje odgovarajućega okruženja koji će maksimalno poticati djetetove sposobnosti i razvoj (Šagud, 2002). U dječjem vrtiću odgojitelj je osoba koja priprema i postavlja te kreira centre aktivnosti. Vrlo je bitno da pri tome prati dječji interes i potiče njihove sposobnosti te jake strane, ali poštuje djetetovu individualnost te dob. Treba djetetu osigurati prostor tako da je prihvatljivo djetetovoj dobi i njegovim individualnim osobinama. U prostoru se trebaju nalaziti primjereni didaktički materijali i igračke te bi trebalo biti osigurano pozitivno socio-emocionalno ozračje. Djetetu bi trebalo osigurati dovoljno vremena za druženje, učenje kroz igru s drugom djecom i odgojiteljima. Kada je dijete zadovoljno i u prostoru se osjeća sigurno, samopouzdanije je i razvija se spontano te istražuje mogućnosti okoline, ali i svoje mogućnosti.

Odgojitelj je taj koji dijete potiče na aktivnosti u skladu s njegovim interesima i potrebama. Odgojitelj je taj koji nudi i spontano razvija dječji vokabular u vrtiću. U svim centrima je razvoj govora moguć i treba ga iskoristiti te unaprijediti dječje znanje na pravilan način. Uz ponuđene materijale te poticajno okruženje za cjeloviti razvoj djeteta ne smijemo izuzeti aktivnost i zainteresiranost odgojitelja te način na koji motivira djecu. Ništa manjeg značaja nisu jezične igre te malešnice. Malešnice (igre prstima) djeluju na emocionalni, motorički, senzorički, kognitivni, neuropsihološki i jezični aspekt. One zahtijevaju promišljeno i ciljano korištenje stihova (Velički, Katarinčić, 2011). Za razvoj govora, također

imaju veliku ulogu i uvelike utječu na razvoj djece. Najvažniji cilj je djetetova igra i da se ono socijalizira u zajednici u kojoj živi. Svaka takva igra ima svoje spoznajne, odgojne i jezične zadaće (Peti-Stantić, Velički, 2008). Jezične igre mogu upućivati na imenovanje dijelova tijela ili određenih predmeta koje spontano izvodimo s djecom u najranijoj dobi (Apel i Masterson, 2004.) Također, dijete će kasnije teže savladati sposobnosti čitanja ukoliko ga odrasle osobe ne potiču i ne izlažu govoru (Šego, 2009). Bitno je napomenuti da samo materijalno okruženje nije dovoljno za dječji govorni razvoj. Treba uzeti u obzir da se emocije ne mogu iskazati materijalima već je za to potrebna ljubav i brižnost odgojitelja prema djeci. Djeca puno toga usvajaju putem modeliranja te je važno da odgojitelji, ali i roditelji koriste govor pravilno i u što većoj mjeri. Uz to djeci pružiti potporu, lijepe riječi i mnoštvo zagrljaja (Szanton, 2005).

6. ALTERNATIVNE PEDAGOŠKE KONCEPCIJE I NJIHOV PRISTUP MATERIJALNOM OKRUŽJU POTICAJNOM ZA RAZVOJ JEZIKA I PISMENOSTI U HRVATSKOJ

U nastavku rada predstaviti će se Montessori pedagogija, Waldorf pedagogija i Reggio pedagogija te ćemo se načiniti osvrtno na materijalno okružje u kojem dijete boravi u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Na taj način, uočiti će se sličnosti i razlike u koncepciji materijalnoga okružja u navedenima trima pedagoškim pravcima.

6.1. Montessori pedagogija

Maria Montessori utemeljila je Montessori pedagogiju. U samom središte njezine pedagogije bilo je dijete. Smatrala je kako je cilj odgoja i obrazovanja upravo razvoj svih djetetovih sposobnosti. Na taj način dijete će najučinkovitije učiti o sebi i odrasti u slobodnu i samostalnu osobu. Montessori pedagogija kao osnovu navodi stvaranje kvalitetne okoline koja će djetetu omogućiti samostalno djelovanje i pružiti mu slobodnu i sigurnu igru. Maria Montessori razdoblje od rođenja pa do treće godine starosti djeteta naziva razdobljem prilagođavanja. Dijete se od samog rođenja prilagođava i pronalazi samoga sebe u novoj okolini. Upravo zato djetetov um Maria Montessori naziva „upijajući um“. To bi značilo da djetetov um jako brzo upija sve što iskusi te pamti ponašanja te ih u skorijoj budućnosti primjenjuje. Zbog toga moramo biti svjesni kakav smo model djeci jer oni od nas uče i vjeruju nam.

Ponašanja koja djeca usvoje tijekom prvih nekoliko mjeseci vrlo su bitna za daljnji razvoj djeteta, a to podrazumijeva samopouzdanje, usvajanje komunikacije s drugima te govora općenito (Philipps, 1999). Prema Mariji Montessori u odgoju je važno pružiti pomoć djetetu u snalaženju prostorom i vremenom te mu dati priliku da postane svjesno pravilnosti i reda, da stvara nova iskustva i pružiti mu priliku da istražuje i ispituje stvarnost te da uči na greškama. Poželjno je dati mu do znanja da slobodno i sa sigurnošću komunicira te samim time i sluša ljude u svojoj okolini i poštuje ih. Iznimno je važno pružiti mu iskustvo manipuliranja različitim predmetima te mu dopustiti da ih sam istražuje, a ne davati odgovore. Motivirati ga da samim time razvija svoje vještine i sposobnosti te mu pružiti prilika koliko god mu je potrebno (Philipps, 1999).

Skupine u spomenutim vrtićima organizirane su na način da su mješovite. Na taj način mlađa djeca uči od starijih, starija djeca pomaže mlađoj te samim time se sva djeca osjećaju

sigurnije i učinkovitije jer djeluju jedni na druge. Međutim, mješovite grupe od odgojitelja zahtijevaju puno veći angažman i pripremu. Aktivnosti i pripremljeni poticaji moraju biti primjereni za svaku dob djece, biti motivirajući te djelovati pozitivno na njihov razvoj. Poticaji s kojima djeca u Montessori vrtićima manipuliraju se izrađuju od prirodnih materijala te su oni uvijek dostupni djeci i prikladni su dobi, interesima i individualnosti djece. Na primjer različita slova koja se nalaze na različitim vrstama papira (glatki papir ili hrapavi papir) koja djeca dodiruju polako vrhovima svojih prstiju pripomaže ovladavanjem jezikom te kasnije i govorom. Takav način učenja Maria Montessori naziva pamćenje mišića (Seitz, Hallwachs, 1996). Samim time pamćenje mišićima postaje temelj priprema za pisanje. Ovdje ističe važnost povezanosti razvoja grube motorike te razvoja kretanja općenito i dodira s razvojem jezičnih sposobnosti kod djece. Dijete se na taj način upoznaju sa slovima i njihovim oblikom. Nadalje, slike pojmova potiču bogaćenje vokabulara djece te upoznavanje s novim pojmovima (Philipps, 1999). Djeci možemo ponuditi kartice s nazivima predmeta te je funkcija materijala bogaćenje rječnika djeteta, potiče na čitanje, razlikovanje i prepoznavanje. Materijal izrađen od metalni okvira s umetaljkama raznih oblika omogućuje ovladavanje vještinom grafičkog izražavanja te priprema djeteta za pisanje. Materijal pripomaže razvoju fine motorike šake. Također, mali predmeti i kartice s njihovim nazivima djecu potiče na vještinu čitanje (Philipps, 1999). Uočavanjem pojedinoga glasa potiče se korištenjem malenih predmeta grupiranih u cjeline. U svakoj su cjelini prisutna su tri predmeta, a grupirani su tako da npr. u prvoj grupi svi predmeti imaju određeno slovo na početku, u drugoj u sredini i u trećoj na kraju. Dalje se nastavlja slaganje pločica sa slovima koja dijete prepoznaje kao riječ. Nakon toga slaganje izrezanih slova pokretne abecede u riječ, potom na pisanje pojedinih slova na ploči i na kraju pisanje na papiru. Materijali potiču razlučivanje glasa u govoru, širenje vokabulara, upoznavanje s pojmovima i slovima (Philipps, 1999). Paralelno se potiče razvoj predčitačkih i predpisačkih vještina ovisno o djetetovim interesima i mogućnostima. Riječi se slažu i u male knjižice koje potiču na čitanje. Pripremljene su i kratke zagonetke koje dijete mora odgonetnuti i slikopriče. Postupno se uvode rečenice koje opisuju slike, a na kraju dijete samo piše rečenice uz odabrane slike (Philipps, 1999).

Poticaji za razvoj govora prisutni su po cijelom prostoru vrtiću, te dijete potiču da imenuje te razgovara o onome što čuje, okusi, vidi ili osjeti. Glavnoj aktivnosti uglavnom prethode ponuđene slike vezane uz određenu temu. Te slike proširuju djetetov rječnik te ga usmjeravaju na okolinu, odnosno ono s čime se dijete svakodnevno susreće te nesvjesno

primjećuje nove stvari. Pri okupljanju djece izvodi se pjesmica, brojalica ili se čita određena knjiga zavisno od interesa djece.

6.2. *Waldorfska pedagogija*

Rudolf Steiner utemeljitelj je waldorfske pedagogije. Njegova pedagogija utemeljena je na antropozofiji. Steiner smatra da duhovni dijelovi čovjeka preko sebe posjeduju tjelesne dijelove te time napuštaju stanje prije rođenja. Samim time odgojitelj je osoba koja osluškuje prirodu djece te nastoji uravnotežiti ta dva dijela. Vrlo je važno ne smetnuti s uma da je dijete biće koje oponaša i izvodi radnje po modelu te kasnije samostalno djeluje i pronalazi sebe.

Kao i u Montessori pedagogiji, naglasak je na prirodnim materijalima (drvo, kamen...) te igračkama od drveta, vune i svile kako bi djeca kroz igru razvijala svoja osjetila. Igračke su često nedovršene, upravo s ciljem razvoja dječje mašte (Đuranović i Klasnić, 2020). Prirodni materijali omogućuju djeci da istražuju svijet oko sebe i upoznaju ga kroz iskustva. Upravo zato premete koje nudimo djeci moraju biti što jednostavniji i prirodniji kako bi djeca mogla slobodno i sigurno istraživati te tako djelovati na svoj razvoj (Seitz, Hallwachs, 1996). Steiner smatra kako se djeca razvijaju u tri etape. Prva etapa je hodanje, nakon nje govor i na kraju dolazimo do mišljenja.

Uz različite prirodne materijale, tu mogu biti i igračke kao na primjer krpene lutke uz pomoć kojih bi djeca ulazila u interakcije i razvijala vokabular. Također, igračke bi trebale biti što jednostavnije, a njihova funkcija bi trebala biti različita. Modeliranje rukama zauzima važno mjesto u ovakvom vrtiću. Dijete može modelirati tijestom, voskom ili glinom. Na taj način djeca uvježbavaju finu motoriku ruku i razvijaju svoju taktilnu percepciju. Fina motorika ruku itekako značajno utječe na razvoj govora kasnije. Osim materijala veliku važnost ima i prostor u kojem je to sve organizirano te u kojem se odvijaju svakodnevne interakcije. Zidovi bi trebali biti obojani nježnim pastelnim bojama, a namještaj od drvenih materijala i zaobljenih uglova. Steiner smatra kako bi svi bridovi, plohe i uglovi trebali pružati unutarnju sreću, mir i spokoj. U takvom okruženju djeca se osjećaju sigurno i slobodno istražuju. Ne smijemo zanemariti ulogu odgojitelja kojeg djeca oponašaju. Djeca oponašaju i sam govor odgojitelja. Unutarnje raspoloženje odgojitelja također zapažaju i oponašanje u skladu s vlastitim karakterom i temperamentom koji se u njima razvija (Seitz i Hallwachs 1996).

Waldorfska pedagogija ne sadrži plan i program rada. Rad se zasniva na raznim događajima tijekom godišnjih doba (Valjan Vukić, 2012). Tako i razvoj govora kreće od samog početka kroz pričanje priča u prirodnom okruženju za bebu te se nastavlja kroz pjevanje, uspostavu rime, razne recitacije te javne nastupe. Vrlo je bitno naglasiti da razvoj govora ne možemo forsirati prije nego li je samo dijete spremno na to. Dijete ne može vježbati ono što ne može (Ayres, 2009). Tako i čitanje te kasnije i pisanje. Svako dijete je individua te ih trebamo tako i tretirati. Na odgojiteljima je da pripreme bogato materijalno okruženje u kojem će djeca učiti kroz igru, slobodno i sigurno istraživati te razvijati govorne sposobnosti. Također, vrlo je bitno da sami odgojitelji što više koriste govor jer iskustva pružena iz njihovoga okruženja temelj su za njihov razvoj govora. Svakodnevnim pričanjem priča djeca se susreću s nepoznatim izrazima te na taj način obogaćuju jezične vještine i svoj vokabular.

6.3. Reggio pedagogija

U Reggio pedagogiji prostor je vrlo važan dio pa se naziva i trećim odgojiteljem. Prema Malaguzziu, koji je začetnik i tvorac ove pedagogije, dijete ima stotinu jezika, stotinu ruku, stotinu misli, stotinu načina razmišljanja, igranja te govora. Pod pojmom stotinu govora začetnik ove pedagogije podrazumijevao je crtanje, gradnju, modeliranje, kiparstvo, izmišljanje, istraživanje i slično (Đuranović i Klasnić, 2020). Odgojitelj je osoba koja potiče djecu da razvijaju svoj govor na razne načine i pruže djetetu mogućnost ulaska u razne aktivnosti te mnoštvo materijala za rad. Jedan od elemenata prisutnih u vrtiću su zrcala. Ona se mogu upotrebljavati na različite načine, a bitni su jer djetetu pomažu u razumijevanju okruženja i sebe samih (Nenadić-Bilan, 2014). Uz pomoć ogledala djeca mogu razvijati svoj govor tako da opisuju dijelove svojega tijela dok ga promatraju.

U ovoj koncepciji dijete se smatra kao znatiželjno, kompetentno, kreativno i društveno biće. Upravo zbog toga naglasak se stavlja na bogatstva prostornoga okruženja te raznovrsnih materijala koji potiču aktivnosti djece i samim time djeluju na njihov razvoj (Slunjski, 2006). U Reggio koncepciji smatra se da je dijete intrinzično motivirano za učenje. Djetetu nije potrebno dati dopuštenje da počne učiti i istraživati svoje okruženje. Dijete je samo sposobna za aktivno suradničko konstruiranje vlastitoga znanja. Ono stječe iskustva istraživanjem, manipuliranjem novoga, što mu pričinjava veliku radost i utječe na njegovo samopouzdanje. Učenje je rezultat interakcije između iskustva i okruženja. Reggio vrtić organiziran je tako da se u njemu nalaze najviše četiri odgojne skupine, pa je vrtić je otvoren unutar sebe i prema vani. Posebna pažnja u Reggio vrtićima poklanja se prostoru koji mora biti poticajan i

kvalitetno opremljen, omogućavati rad u grupama, individualni rad i odmor (Valjan Vukić, 2012). Prostor ustanove potiče djecu na komunikaciju, odnose i susrete. Također, posjeduje visoki obrazovni potencijal koji je vidljiv u estetskoj osmišljenosti i uređenosti različitim svjetlosnim efektima i sjenama, refleksiji ogledala, multisenzoričnosti okruženja (Slunjski, 2014). Pridaje se pažnja detaljima: boji zidova, obliku namještaja, rasporedu objekata na policama te fleksibilnosti prostora (Đuranović i Klasnić, 2020). Malaguzzi smatra kako je važno podržati socijalnu razmjenu informacija i kooperaciju među sudionicima. Ključnu ulogu ima odgojitelj koji kreira tako okruženje koje će dijete ohrabrivati, potpomagati i poticati na razvoj (Valjan Vukić, 2012). Malaguzzi navodi da nije moguće pronaći kompetentnog odgojitelja jer svoje profesionalne kompetencije svaki odgojitelj izgrađuje u svojoj praksi, tijekom rada s djecom i drugim odgojiteljima, griješeći, reflektirajući pogreške te ih ispravljajući. Važno je razumjeti da je sve to dio trajnog razvojnog procesa. Odgojitelj mora biti senzibilan, kreativan, otvoren, spreman na stalnu edukaciju, učenje, mijenjanje sebe i pedagoške prakse (Rigatti, 2000).

7. PRISTUP MATERIJALNOM OKRUŽJU ZA RAZVOJ JEZIKA I PISMENOSTI U KURIKULARNIM DOKUMENTIMA

Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) službeni je dokument koji je propisan u Republici Hrvatskoj te sadrži temeljne vrijednosti odgoja i obrazovanja djece u vrtiću. Kako bi NKRPOO bio primjenjiv unutar odgojno-obrazovne ustanove, vrtić mora omogućiti odgovarajuće organizacijske te prostorne uvjete koji potiču suvremeno shvaćanje djeteta (NKRPOO, 2014). Ako dijete uči u pedagoški pripremljenom okružju, učenje mu ne predstavlja problem već užitak jer dijete živeći uči i uči živeći (Miljak, 2009.). Dijete je vrlo važno shvatiti kao cjelovito biće, kao aktivnoga istraživača i osobu koja uči temeljem iskustva te kao socijalnoga subjekta sa individualnim potrebama, pravima i kulturom. Također, dijete trebamo shvatiti kao osobu koja pripada cjelini te kao kreativno i neponovljivo biće koje sadrži osebujne potencijale (NKRPOO, 2014). Zbog toga je vrlo bitno da djeci ponudimo kvalitetno okružje s mnoštvom poticajnih materijala na način da podržava djetetov razvoj te razvija njegove interese, znanja i sposobnosti (Miljak, 2009). Kvalitetno organiziran prostor te materijalno okružje i kvalitetno socijalno okružje potiču djetetov razvoj dobiti i kompetencija.

Jezične sposobnosti potiču različite dobiti koje *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* (2014) uključuje, a to su: osobna, emocionalna i tjelesna, obrazovna i socijalna dobit djeteta. Svaka dobit ostvaruje se na određeni način. Jezičnim razvojem potičemo mnoge dobiti. Na primjer, one se ostvaruju: uključivanjem u različite interakcije i aktivnosti, otvorenosću djeteta prema svijetu oko sebe i prema novim iskustvima, razvojem samostalnosti mišljenja i djelovanja, procjenjivanjem mogućih posljedica svojih akcija, promišljanjem i samoprocjenom vlastitih aktivnosti i postignuća, samopoštovanjem i samosviješću djeteta, kreativnošću i stvaralačkim potencijalom djeteta, stvaranjem i zastupanjem novih ideja, aktivnim sudjelovanjem, pregovaranjem i konstruktivnim rješavanjem konfliktnih situacija, argumentiranim iznošenjem vlastitih načina razmišljanja, uspostavljanjem, razvijanjem i održavanjem kvalitetnih odnosa djeteta s drugom djecom i odraslima, aktivnim sudjelovanjem, etičnošću, solidarnošću i tolerancijom djeteta u komunikaciji s drugima te percepcijom sebe kao člana zajednice koji ima priliku i mogućnost pružanja doprinosa zajednici (NKRPOO, 2014).

Nadalje, kompetencije koje su navedene u NKRPOO predstavljaju skup znanja, vještina i stavova potrebnih pojedincima za vlastiti razvoj. Kompetencije određujemo rezultatima

učenja na sljedeći način. Ako je dječje učenje dovelo do očekivanoga ishoda, tada smatramo da je ono kompetentno u tom području (Višnjić Jevtić, 2019). Također, moramo imati na umu da je svako dijete individua za sebe te da ih tako i shvaćamo. Kada potičemo djetetov govorni razvoj izravno djelujemo na kompetenciju komunikacije djeteta na materinskome jeziku. Vrlo je bitno djetetu dati priliku za razvoj te mu omogućiti kvalitetan prostor, materijale te aktivnosti. NKRPOO potiče i osnažuje osam temeljnih kompetencija djeteta, a to su: komunikacija na materinskome jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u prirodoslovlju, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalna i građanska kompetencija, inicijativnost i poduzetnost te kulturna svijesti i izražavanja (NKRPOO, 2014). Kod razvoja govora najbitnije kompetencija je upravo komunikacija na materinskome jeziku. U samom početku razvoja djetetove kompetencije komunikacija na materinjem jeziku može biti bilježenje govora grafičkim ili nekim drugim simbolima te oni označavaju početak razvoja rane pismenosti kod djece (NKRPOO, 2014). Razvoj navedene kompetencije sadržava i djeluje na razvoj svijesti djeteta o utjecaju jezika i prikazuje uporabu jezika na primjeren i učinkovit način.

8. ZAKLJUČAK

Govor je ono što nas razlikuje od drugih živih bića. Vrlo je važno poticati kod djece govorne sposobnosti od najranije dobi. Dijete već u majčinoj utrobi započinje s usvajanjem jezika i rađa se s mnogo potencijala. Na odraslima je odgovornost i uloga da potiču dalje razvoj govora.. Zalaganje i svakodnevni rad odgojitelja, ali i roditelja, postavljaju temelj za razvoj djetetovoga života. Tijekom kritičkoga razdoblja za razvoj govora dijete je izrazito osjetljivo na stvaranje novih konstrukcija znanja te razvijanje određenih vještina. Odgovornost u dječjem vrtiću stoga je upravo na odgojiteljima. Odgojitelji i roditelji su ti koji će utjecati u kakvome smjeru će se razvijati djetetov govor, te na koji način će ga poticati i razvijati. Pri tome moramo imati na umu djetetove interese i potrebe te dobno prilagoditi sve što mu pružamo. Također, vrlo je bitno imati na umu da je svako dijete individua za sebe i da ih tako trebamo shvaćati. Odgojitelji i roditelji su prvi modeli djetetu te je bitno pripaziti na kakav način se izražavamo i komuniciramo. Moramo biti svjesni i reagirati ukoliko uočimo određene poteškoće u govoru jer kod djece to izaziva kasnije značajne teškoće u učenju novih znanja te komunikaciji s okolinom. Odgojitelj treba reagirati i na onaj najmanji signal koji upućuje na to da dijete ima određenih problema u razvoju govora. Situaciju trebamo shvatiti ozbiljno te pomoći djetetu i uputiti ga stručnjaku, ukoliko je to potrebno.

Poticažno okruženje u vrtiću od velike je važnosti za daljnji razvoj djeteta. Na djetetov govorni razvoj utječu biološki i okolinski čimbenici te moramo djetetu omogućiti puno prilika za razvoj u sigurnom i slobodnom okruženju. Svakom djetetu moramo pristupiti individualno i pružiti mu ono što mu je potrebno. Svakom djetetu trebamo nuditi materijale prikladne njegovoj dobi i interesima. Svako dijete pronalazi načine rješavanja problema na jedinstven način i stoga od stručnjaka zahtjeva primjerene postupke. Odgojitelji su odgovorne osobe koje uz pomoć suradnika organiziraju poticažno okruženje za razvoj dječjega govora. Kroz sve centre aktivnosti možemo razvijati govor djeteta, ali najviše upravo u centru za početno čitanje i pisanje. Jako je važno u tim centrima ponuditi djeci poticažne materijale kako bi se njihovi potencijali što bolje razvijali. Vrlo je važno raditi u skladu s ciljem Nacionalnog kurikulumu za rani i predškolski odgoj te nastojati organizirati poticažno okruženje i mnoštvo materijala za ostvarivanje dječjih dobiti i kompetencija.

Pri tome, moramo imati na umu kakve zadatke i prepreke stavljamo pred djecu te na koji način osmišljavamo i nudimo materijal. Kroz vrijeme, svjedočili smo raznim načinima organiziranja materijalnoga okruženja te razini poticažnosti istoga. Ukoliko djeca borave u

prostoru siromašnim materijalima njihov razvoj bit će umanjen iz razloga nemogućnosti istraživanja okružja u kojem obitavaju. Djecu trebamo poticati na igru u bogato opremljenom okružju jer na taj način stječu iskustvo. Ukoliko se osjećaju sigurno i slobodno motivirani su za daljnje učenje. Odgojitelj bi trebao svakodnevno raditi na sebi i provoditi samorefleksiju svoga rada te kao i djeca učiti na pogreškama i svakoga dana postajati sve bolji.

9. LITERATURA

- Anić, Š., Klaić, N., Domović, Ž. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Sinplus.
- Apel, K.; Masterson, J. J. (2003). *Jezik i govor od rođenja do 6. godine*. Donji Vukojevac: Ostvarenje.
- Apel, K.; Masterson, J. J. (2004). *Jezik i govor od rođenja do šeste godine. Od glasanja i prvih riječi do početne pismenosti-potpuni vodič za roditelje i odgojitelje*. Zagreb: Ostvarenje.
- Ayres, J. A. (2009). *Dijete i senzorna integracija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU; Globus (Nakladni zavod).
- Bašić, J., Hudina, B., Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1994). *Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima – priručnik*. Zagreb: Alinea.
- Bašić, J., Hudina, B., Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2005). *Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima – teorijski pristup*. Zagreb: Alinea.
- Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Čudina-Obradović, M. (2008). *Igrom do čitanja : igre aktivnosti za razvijanje vještina čitanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Duran, M. (1995). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Đuranović, M., Klasnić, I. (2020). *Dijete, odgoj i obitelj*. Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
- Grginič, M. (2007). *Što petogodišnjaci znaju o pismenosti*. Ljubljana: Pedagoški fakultet. *Life and school: journal for the theory and practice of education=Leben und schule*, Vol. LIII No. 17. <https://hrcak.srce.hr/clanak/32253> Pristupljeno: 10.6.2022.
- Hansen, K. A., Kaufmann, R. K., Walsh, K. B. (2006). *Kurikulum za vrtić. Razvojnoprimereni program za djecu od 3 do 6 godina*. Zagreb: Korak po korak.
- Hepper, P. G., Shahidullah, B. S. (1994). *Development of fetal hearing*. <file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/hepper1994.pdf> Pristupljeno: 30.06.2022.
- Herljević, I. (2007). *Pjesme i igre za razvoj govora pravilnog izgovora, bogatog rječnika, dugog pamćenja i dječje zabave*. U I. Posokhova (Ur.), *Govor, ritam, pokret*. Buševac: Ostvarenje.
- Hoff, E. (2006). *How social contexts support and shape language development*. *Developmental Review*.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0273229705000316>

Pristupljeno: 13.6.2022.

- Likierman, H., Murter, V. (2007). *Pripremite dijete za školu. Kako osigurati da dijete uspješno započne školovanje*. Velika Gorica: Ostvarenje d.o.o.
- Jelaska, Z., Bošnjak, M., Cvikić, L., Hržica, G., Kusin, I., Novak-Milić, J., Opačić, N. (2005). *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Jurčević Lozančić, A. (2011). *Socijalne kompetencije i rani odgoj*. U: Maleš, D. (ur.) *Nove paradigme ranoga odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju.
- Korošec, H. (2013). *Evaluating Study of Using Puppets as a Teaching Medium in Slovenian Schools*. Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu, Vol. 62 No. 4. Pristupljeno: 20.03.2022.
- Kotarac, P. (2017). *Razvoj govora*. Završni rad. Petrinja: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
- Kovačević, M (1996). *Pomaknute granice ranog jezičnog razvoja: okvir za novu psiholingvističku teoriju*. Zagreb: Fakultet za defektologiju. <https://hrcak.srce.hr/file/38189> Pristupljeno: 30.06.2022.
- Kusum, D. (2020). *Poticajno jezično-komunikacijsko okruženje u dječjem vrtiću*. Završni rad. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet.
- Mance, V. (2010). *Poremećaji glasa*. U D. Andrešić i N. Benc Štuka (Ur.), *Kako dijete govori?* Zagreb: Planet Zoe.
- Martinović, I., Stričević, I. (2011). *Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu*. Libellarium, 4 (1),39-63.
- Matoš, D., Tomić, I. (2010). *Neka iskustva o poticanju emocionalne inteligencije u dječjem vrtiću: primjeri iz odgojno – obrazovne prakse*. Bjelovar: Dječji vrtić Bjelovar.
- Milanović, M., Stričević, I., Males, D, Sekulić-Majurec, A. (2001), *Skrb za dijete i poticanje ranog razvoja djeteta u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Targa.
- Miljak, A. (2009). *Življenje djece u vrtiću: novi pristup u shvaćanju, istraživanju organiziranju odgojno-obrazovnog procesa u dječjem vrtiću*. Zagreb: SM naklada d.o.o.
- Ministarstvo znanosti,obrazovanja i športa (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*.

<https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Predskolski/Nacionalni%20kurikulum%20za%20rani%20i%20predskolski%20odgoj%20i%20obrazovanje%20NN%2005-2015.pdf> Pristupljeno: 20.02.2022.

- Mlinarević, V. (2004). *Vrtično okruženje usmjereno na dijete*. Život i škola, br. 11 (1/2004), str. 112-119.
- Nenadić-Bilan, D. (2014). *Kreativnost u Reggio pedagogiji*. U R. Bacalja i H. Ivon (Ur.), *Dijete i estetski izričaj* (str.27-37). Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Papoušek, M. (2007). *Communication in early infancy: An arena of intersubjective learning*. *Infant Behavior & Development*, 30(2), 258-266. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2007.02.003> Pristupljeno: 15.05.2022.
- Pavičić, K. (2012). *Logopedaska terapija*, Dostupno na: <http://www.hld.hr/logopedaska-terapija/> Pristupljeno: 10.04.2022.
- Pavličević-Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike. Razvoj komunikacijske kompetencije u ranome razdoblju usvajanja jezika*. Zagreb: Alfa.
- Peti-Stantić, A., Velički, V. (2008). *Jezične igre: za velike i male*. Zagreb: Alfa.
- Petrović – Sočo, B. (1997). *Dijete, odgajatelj i slikovnica*. Zagreb: „Alinea“
- Petrović – Sočo, B. (2007). *Kontekst ustanove za rani odgoj i obrazovanje – holistički pristup*. Zagreb: Mali profesor
- Petrović-Sočo, B. (2009). *Značajke suvremenog naspram tradicionalnog kurikulumu ranog odgoja*. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu Odsjek za odgajateljski studij. Pedagogijska istraživanja. 6(1-2), 123-136. <https://hrcak.srce.hr/file/174510>. Pristupljeno: 19.02.2022.
- Philipps, S. (1999). *Montessori priprema za život – odgoj neovisnosti i odgovornosti*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pokrivka, V. (1978). *Dijete i scenska lutka: priručnik za odgajatelje u dječjim vrtićima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Popek, I. (2020). *Vrste i funkcije centara aktivnosti*. <https://www.predskologija.com/vrste-i-funkcije-centara-aktivnosti/>. Pristupljeno: 20.03.2022.
- Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Zagreb: Ostvarenje.
- Posokhova, I. (2008). *Zabavan jezik u slikama i igrama 1-2*. Zagreb: Planet Zoe.
- Prebeg-Vilke, M. (1991). *Vaše dijete i jezik: materinski, drugi i strani jezik*. Školska knjiga. Zagreb.

- Puljak, L. (2008). *Razvoj dječjih pojmova (značenja riječi) i nastavna komunikacija*. Metodika : časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi, Vol. 9 No. 16. <https://hrcak.srce.hr/31455> Pristupljeno: 14.06.2022.
- Rigatti, Z.(2000.) *Reggio pedagogija-učenje života na krilima mašte*. Dijete, vrtić, obitelj, VI(21), 9-12. <https://hrcak.srce.hr/182122> Pristupljeno: 13.6. 2022.
- Rijavec, M., Miljković, D. (2002). *Neverbalna komunikacija: Jezik koji svi govorimo*. Donja Lomnica: Ekološki glasnik d.o.o.
- Seitz M., Hallwachs U. (1996). *Montessori ili Waldorf?*. Zagreb: Educa d.o.o.
- Sizova, O. (2010). *Šest koraka u razvoju govora*. Velika Gorica: Planet Zoe d.o.o.
- Slunjski, E. (2006). *Stvaranje predškolskog kurikuluma u vrtiću-organizaciji koja uči*. Zagreb: Mali profesor, Čakovec: Visoka učiteljska škola u Čakovcu
- Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić: zajednica koja uči: mjesto dijaloga, suradnje, i zajedničkog učenja*. Zagreb: Spektar Media.
- Slunjski, E. (2011). *Kurikulum ranog odgoja-istraživanje i konstrukcija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Slunjski, E. (2012). *Tragovima dječjih stopa: istraživačka perspektiva djeteta u radu na projektu (On the traces of children's feet)*. Zagreb: Profil international.
- Szanton E. S., (2005). *Kurikulum za jaslice. Razvojno-primjereni program za rad s djecom od 0 do 3 godine*. Zagreb: Korak po korak.
- Šagud, M. (2002). *Odgajatelj u dječjoj igri*. Zagreb: Školske novine.
- Šego, J. (2009). *Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece, jezične igre kao poticaj dječjemu govornom razvoju*. Govor, 26(2), str. 119-149. <https://hrcak.srce.hr/165964> Pristupljeno: 20.02.2022.
- Škarić, I. (1988). *Govorne poteškoće i njihovo uklanjanje*. Zagreb: Mladost.
- Škarić, I. (2007). *Fonetika hrvatskog književnoga jezika, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika, velika hrvatska gramatika, knjiga prva*. Zagreb: nakladni zavod globus, str. 15 – 157.
- Valjan Vukić, V. (2012). *Prostorno okruženje kao poticaj za razvoj i učenje djece predškolske dobi*. UDK: 373.2:372.32. Sveučilište u Zadru: Pregledni članak Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja. <file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/147100.pdf> Pristupljeno: 15.02.2022.
- Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu. Malešnice i igre prstima kao poticaj za govor*. Zagreb:Alfa d.d.

- Velički, V. (2009). *Poticanje govora u kontekstu zadovoljenja dječjih potreba u suvremenom dječjem vrtiću*. METODIKA: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi.
- Vigotski, L. (1997). *Mišljenje i govor*. Nolit. Beograd.
- Višnjić Jevtić, A. (2019). Uvodnik. U: Kolar Billege, M. (ur), *Zajedno rastemokompetencije djeteta za cjeloživotno učenje*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Čakovec: Dječji vrtić „Cvrčak“.
- Vodopija, I. (2006). *Dijete i jezik: od riječi do SMS-a*. Osijek: Matica hrvatska.
- Županić Benić, M. (2019). *Lutka/r/stvo i dijete*. Zagreb: Leykam international d.o.o.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)